

๑๗. แนวทางข้อประพฤติด้วยปรมัตถปฏิบัติ

Practical Approaches to the Absolute Path of Progress

ขอน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

In Honor of the Blessed One of the Fully Enlightened One

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network. 201๖

ความสำคัญของบทความ

การดำเนินชีวิตตาม “หลักมัชฌิมาปฏิปทา” นั้น ผู้ประพฤติปฏิบัติตามยอมได้ชื่อว่า “ผู้แสวงหาคุณใหญ่” ดังพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติสำเร็จมาแล้ว นั่นคือ การแสวงหา การเสาะหา การค้นหา ซึ่ง “ธรรมชั้น ๕” ได้แก่ (๑) ศีลชั้นใหญ่ (๒) สมาธิชั้นใหญ่ (๓) ปัญญาชั้นใหญ่ (๔) วิมุตติชั้นใหญ่ (๕) วิมุตติญาณทัสสนชั้นใหญ่ อันเป็นปรมัตถปฏิบัติที่ชักนำไปสู่ “นิพพาน” อันได้ชื่อว่า “วิมุตติ” เพราะพ้นแล้วจากสังขตธรรมทั้งปวง โดยความรู้แจ้งแห่งโพธิใน “อริยสัจ ๔” [เพื่อรู้ “นิพพาน”] คำว่า “อริยสัจ ๔” นี้ เป็นชื่อของ “อริยมรรค” โดยมีสมุฏฐานมาจาก “วิปัสสมรรค” นั่นคือ การทำปัญญาให้เป็นญาณแห่ง “โมณะ” คือ ปัญญาญาณเป็นเครื่องทำอาสวะให้สิ้นไป [ปัญญาพึงกำจัดบาปธรรมทั้งปวง คือ กิเลสที่เป็นรากเหง้าแห่งส่วนธรรมเป็นเครื่องเน้นซ้ำ และอัสมิมานะ ด้วยปัญญา เรียกว่า “มันตา”] ผู้ประกอบด้วย “โมณะ” [ปัญญาในพระอรหันตผล ได้แก่ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ หรือ ไตรสิกขา หรือเพราะประกอบด้วย มรรคญาณ] นั้น ชื่อว่า “มุณี” เพราะฉะนั้น “ปัญญา” [ญาณ] จึงเป็นเรื่องใหญ่ในการปฏิบัติธรรม ด้วยนัยว่า: (๑) ความรู้ทั่ว-ความรู้ชัด-ความเลือกเฟ้น-ความค้นคว้า – (๒) ความสอดคล้องธรรม-ความกำหนดดี-ความเข้าไปกำหนด-ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ – (๓) ความเป็นบัณฑิต-ความเป็นผู้ฉลาด-ความเป็นผู้ละเอียด – (๔) ความแจ่มแจ้ง-ความคิด-ความพิจารณา – (๕) ปัญญากว้างขวางดังแผ่นดิน-ปัญญาอันทำลายกิเลส-ปัญญาอันนำไปรอบ-ความเห็นแจ้ง-ความรู้ทั่วพร้อม-ปัญญาดังปลูก-ปัญญาเป็นใหญ่-ปัญญาเป็นกำลัง-ปัญญาดังศาสตรา-ปัญญาดังปราสาท-ปัญญาเป็นแสงสว่าง-ปัญญาเป็นรัศมี-ปัญญารุ่งเรือง-ปัญญาดังรัตนะ – (๖) ความไม่หลง-ความเลือกเฟ้นธรรม-สัมมาทิฐิ เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมต้องเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาทั้งหลายให้ได้ เพื่อความตรัสรู้ธรรมแห่งสัมโพธิญาณ ให้สมกับว่า “เป็นผู้รู้แจ้งโลก” ให้ได้จริงๆ.

บทความที่ ๑๗ ประจำปี ๒๕๕๕ – แนวทางข้อประพจน์ด้วยปรมัตถปฏิบัติ

การแสวงหาความจริงของมนุษย์นั้น กระทำได้หลายแนวทาง ขึ้นอยู่กับว่า วิธีการไหนจะแสดงผลให้คำตอบตรงกับโจทย์ปัญหาที่ตั้งไว้ได้ใกล้เคียงในการแก้ปัญหาได้มากที่สุด สำหรับทางพระพุทธศาสนานั้น กระบวนการคิดในการแก้ปัญหา ที่เรียกว่า “ทุกข์-ทุกข์ตา” นั้น ผู้ปฏิบัติธรรม คือ ผู้ต้องการดับทุกข์ทั้งหลายนั้น ไม่ได้เขียนเค้าโครงการงานวิจัยเพื่อดับทุกข์เพื่อไปยื่นต่อพระเถระผู้ใหญ่แต่ประการใด ซึ่งแตกต่างจากการเขียนเค้าโครงการงานวิจัย [Research Proposal] เพื่อเสนอขอทุนสนับสนุนงานศึกษาวิจัย ฉะนั้น การปฏิบัติธรรมกับการศึกษาวิจัยนั้น จึงเป็นกระบวนการค้นคว้าความจริงไปใน ๒ ทิศทาง อันเป็นเป้าหมายสูงสุด นั่นคือ (๑) *ฝ่ายโลกุตตระ* ซึ่งเป็นเรื่องจิตวิญญาณ คือ ความรู้เห็น กับความหยั่งรู้ และ (๒) *ฝ่ายโลกียะ* ซึ่งเป็นเรื่องสสารวัตถุ ที่ยอมรับว่าเป็นจริงแค่เพียงการสัมผัสได้ด้วยระบบประสาททั้ง ๕ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในทางธรรมเรียกว่า “กามคุณ ๕” เป็นที่มาแห่งทุกข์ เป็นปฏิปักษ์กับความนึกคิดทางกุศลในการเสียดละความสุขส่วนตัวกับการออกบวชเพื่อระงับความอยากแห่งตัณหา [เนกขัมมวิตก] แต่เมื่อก้าวถึงเฉพาะส่วนผู้ประสบความสำเร็จในทั้ง ๒ ฟังนั้น (๑) “พระอรหันต์” [ปราชญ์มุณี-พหูสูต] ผู้ประกอบด้วยวิชากับจรณะ [ความรู้คู่คุณธรรม] กับ (๒) “อุษณิบัณฑิต” ผู้ประกอบด้วยความรู้ที่เรียกว่า “*ไตรภพวิชา*” อันไม่ใช่ปัญญาแห่งความหลุดพ้นจากวัฏฏะ ถึงแม้จะเรียกตำแหน่งสรรเสริญว่า “*ปราชญ์เมธี*” ก็ตาม แต่เป็นกระบวนการสร้างวิมานบนโลกขณะมีชีวิตอยู่ [ความรู้คู่กับเงินและอำนาจ] โดยการใช้ความรู้เอาเปรียบผู้อื่น เช่น เพื่อนร่วมงาน ลูกค้า หรือ ประชาชนผู้เสียภาษีให้รัฐ [ข้าราชการชั่ว-นักการเมืองเนรคุณประชาชน-บริษัทชั่ว เป็นต้น] ความแตกต่างระหว่างบุคคล ๒ จำพวก นี้ อยู่ตรงที่เรื่อง “ศีลธรรม” [ปรมัตถสังจะ] อันเป็นข้อประพจน์ปฏิบัติแห่งอริยศีลที่ประเสริฐ อันเป็นจริงตามธรรมชาติ ไม่ใช่มนุษย์คิดขึ้นมาใช้เป็นเครื่องมือแสวงหาลาภสักการะ [กุศลกรรมบถ ๑๐: กายสุจริต ๓-วจีสุจริต ๔-มโนสุจริต ๓] กับ “จริยธรรม-จรรยาบรรณ” [สมมติสังจะ] อันเป็นค่านิยมของสังคมนั้น โดยส่วนใหญ่มักเป็นความนึกคิดจากผู้มีอำนาจและเงินเป็นหลัก [อกุศลกรรมบถ ๑๐: กายทุจริต ๓-วจีทุจริต ๔-มโนทุจริต ๓] เพื่อปล้นสะดมคนอื่นกินอย่างถูกกฎหมาย คือ ทำชั่วได้โดยมีกฎหมายยอมรับ เรื่องนี้ถ้าไม่เชื่อว่าเป็นจริง ลองขอย่งไปดูทุกข์ของนักประดิษฐ์ก็แล้วกัน ไปจดลิขสิทธิ์หรือสิทธิบัตรไว้ อย่างนี้กว่าปลอดภัย เดียวมีโจรมาปล้นสะดมความคิดไปจนได้ แค่เอาไปเพิ่มนอตหรือตะปูสี่ตัวสองตัว ก็จดทะเบียนลิขสิทธิ์หรือสิทธิบัตรเป็นของตนเองได้ ถ้าเป็นพวกนายทุนมันก็ยิ่งหนักหน้าขึ้นไปอีก ขอส่วนแบ่งสูงถึง ๕๐ เปอร์เซ็นต์ สงสัยจะเอาเงินไปเตรียมงานเผาศพผู้บังเกิดเกล้ากระมัง ไอ้คนคิด ก็คิดเกือบตาย ได้แค่ ๑๐ เปอร์เซ็นต์ เพราะบ้านเราไม่มีผู้จัดเป็นสาธารณกุศล ตั้งกองทุนเพื่อนักคิดค้นประดิษฐ์เป็นการเป็นงานจริงๆ คนรุ่นหลังจึงลำบากเช่นทุกวันนี้ การคืนทุนให้สังคมนั้น มันเป็นจิตสำนึกของผู้เจริญแล้ว ไม่ใช่ขี้ขลาด ก็ยังต้องรวยขึ้นไปอีก คนรวยบ้านเมืองเรา ไม่รู้จักคำว่า “กองทุน” [Funds] กับคำว่า “มูลนิธิ” [Foundations] รู้จักเพียงร้านสะดวกซื้อ [Convenient Stores] เพราะฉะนั้น สังคมที่คนมีโอกาสไม่เท่าเทียมกัน จึงผิดศีลธรรมในความเป็นคนผู้มีมนุษยธรรม [ศีล ๕-ธรรม ๕-พรหมวิหาร ๔ เป็นต้น] ดัชนีบ่งบอกความเจริญทางวัฒนธรรมนั้น ให้พิจารณาจากค่าจ้างมือปืนใน

สังคมนั้นๆ บางแห่งแค่เลี้ยงสัมตำครกเดียว หรือให้หมูหรือวัวเดียว ก็ดับชีวิตคนอื่นได้ [ชีวิตคนราคาสูงกว่าหมา] มันเป็นหน้าที่ของคนทุกคนในสังคมที่จะต้องให้ความร่วมมือกัน ส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกทางสังคม และวัฒนธรรมอย่างจริงจัง ไม่ใช่หน้าที่ของสถาบันการศึกษา เพราะครูเป็นหนี้สินพันตัว อย่าเอาชีวิตลูกหลานไปให้คนอื่นรับผิดชอบมากเกินไป ทุกฝ่ายต้องร่วมมือกันรักษาค่านิยมที่ดีในสังคม

ในสังคมที่ศิวิไลซ์ดีพร้อมแล้ว คนส่วนใหญ่มีการศึกษาถูกต้องตามเป็นจริง ไม่ใช่ให้พวกครูโรคจิตมาสอน ครูมีความคิดไม่สมประกอบกับเจ้าของสถาบันการศึกษาที่คิดผิดเพี้ยนจากความเป็นจริงโดยวิปริตวิปลาสไป ครูผู้มีความรู้ดี นักบวชผู้ไม่ทุศีล นักปราชญ์ผู้สุชุม ย่อมเป็นทรัพยากรบุคคลสำคัญในสังคม ที่จะคอยชี้แนะเส้นทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้องให้คนรุ่นหลัง เพราะไม่แฝงด้วยผลประโยชน์อยู่เบื้องหลังการกระทำ สังคมบ้านเราครูเป็นหนี้ล้มละลายมีเปอร์เซ็นต์สูง ทั้งโรงเรียนรัฐบาลและเอกชน [ก็จำนวนหนี้ประมาณ ๕ แสนล้านบาท] เพราะอยากรวยจึงเป็นหนี้กันอย่างสนุกสนาน วัดก็มีแต่ผู้บวชคิออกนอก [อยากไปต่างประเทศกับคิออกนอกกริต] มิฉะนั้น จัดผ้าป่าสามัคคีตลอดปี นักปราชญ์ก็มีแต่ปราชญ์จ๊กลาก เรื่องนี้ทุกคนต้องมีส่วนรับผิดชอบกันในสังคม ไม่ใช่ปล่อยให้ไปตามบุญตามกรรม [ชตากรรม] มีผู้รู้ท่านหนึ่งมีวาทีว่า “คนไทยไม่รู้จัก ๒ คำ คือ ‘พอ’ กับ ‘รอ’ จึงพากันไม่ประสบความสำเร็จอย่างมีความสุข” [ดร.พงศ์ศักดิ์ ละไมพิศ ผู้คิดค้นอาหารเลี้ยงจุลินทรีย์ในเซลล์ ที่ให้พลังงานชีวิต เพื่อระงับการใช้ยาเคมีที่ให้ผล ๒ อย่าง คือ “ได้อย่างเสียด่าง” เช่น เบาหวานหาย ตับดีแต่เป็นโรคไต โรคความดันต่อ เป็นต้น บรรยายเรื่อง “ไมโทคอนเดรีย – Mitochondria” คณะวิทยาศาสตร์, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๘ สอบถามรายละเอียดที่ คุณพิชญา เชิดกลัด 080-1899-461 หรือ 084-1632-148] ถ้าอยากทำบุญในวาระสำคัญใช้อาหารเลี้ยงจุลินทรีย์ในเซลล์ของ ดร.พงศ์ศักดิ์ ละไมพิศ ถวายพระกัมมัฏฐานจะดีมาก เพราะท่านส่วนใหญ่สุขภาพไม่ค่อยดี เพราะฉันอาหารไม่ครบหมวดหมู่ ผู้ทำหน้าที่สืบพระศาสนาอย่างแท้จริง เพราะเรียนจริงทำจริงให้เห็นผลด้วยตนเอง ผู้เขียนก็ได้ซื้อถวายเป็นบางรูป เพราะทุนจำกัด และก็กินเองมาระยะหนึ่ง ให้ผลดีมากกับสุขภาพ จะได้มีเวลาชดไปอีกในการปฏิบัติธรรม ของเมืองนอกก็มีเหมือนกัน แต่แพงเกินไป ปัญญาในเรื่องนี้ เป็นปัญญาเรื่อง “กลาป-กลาปะ” [หมอใหญ่ชิวโกมารภักจ๊กกล่าวไว้ด้วย] ที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก นักวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เริ่มค้นพบความจริงในศตวรรษนี้เอง แนวโน้มการรักษาโรคในประเทศอังกฤษ เริ่มใช้วิธีการแพทย์ทางเลือกเพื่อเข้ารับรักษาตัวจุลินทรีย์ ที่เรียกว่า “ไมโทคอนเดรีย” [Mitochondria] ในประเทศไทยรู้สึจะมีศูนย์ศึกษาเรื่องนี้อยู่ เคยเห็นออกรายการทีวี ที่รักษาคนป่วยผู้ชายเป็นมะเร็งผิวหนัง แต่ใช้ป็นชนิดน้ารักษา ก็มีอาการดีขึ้น ผู้ปฏิบัติธรรมที่ป่วยเป็นโรครวมทั้งหลาย รักษาอย่างไรก็ไม่หายดีขึ้น ก็ลองมาศึกษาเรื่องนี้ดู ไม่บาปแต่เป็นสุคติในโลกนี้ มิฉะนั้น ก็หาเวลาปฏิบัติธรรมได้ยาก เพราะสังขารเป็นมารอุปสรรคปิดกั้นไม่ให้เข้าถึงความดีหรือคุณธรรมได้เช่นกัน เพราะฉะนั้น บรรดาจุลินทรีย์ที่อยู่ในเซลล์ของเรา เป็นสิ่งมีชีวิตรับรู้อารมณ์ของคนได้ด้วยจิตสัมผัส ที่เรียกว่า “กระแสจิต” จุลินทรีย์เหล่านี้เป็นแหล่งผลิตพลังงานชีวิตในตัวมนุษย์ จนถึงการถ่ายทอดรหัสพันธุกรรม [DNA] ถ้าจะเรียกว่า “เจ้ากรรมนายเวร-เทวดาประจำองค์” ก็ไม่น่าผิดกล่าวโดยสรุป ชีวิตของเราไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่เราอยู่ร่วมกับสิ่งมีชีวิตตัวเล็กเต็มไปหมดในร่างกาย

ของเราทุกส่วน ท่านทั้งหลายต้องเลือกที่จะมีชีวิตอยู่อย่างเป็นมิตรหรือเป็นปฏิปักษ์กับเทวดาประจำองค์ของ
ตน ก็ต้องเลือกเอง เพราะฉะนั้น ก็อย่าลืมแผ่เมตตาให้กับเทวดาประจำองค์ท่านเอง [ตนเอง ๑] ทุกคืนก็แล้ว
กัน รวมทั้งแผ่เมตตาให้ คนที่เรารัก ๑ คนที่กลางๆ ทั่วไป ๑ และ คนศัตรูคูเวร ๑ ถ้าเรื่องนี้ไม่มีจริง คงไม่
กล่าวถึงเรื่องการแผ่เมตตาใน “อัปมัถฺยญฺชาธรรม” ไว้หรอก ทำดีๆ อาจได้สมาธิมาโดยไม่ลำบากนัก เพราะ
เทวดาทั้งหลายเห็นดีพร้อมด้วยกับคนทำความดี ตัวเราเองต้องดูแลตัวเอง ไม่ใช่ให้คนอื่นมาคิดดูแลแทนตน
อันเป็นเรื่องไร้ความรับผิดชอบในหน้าที่แห่งตน อันถือเป็นเรื่อง “กายภาวนา” นั่นเอง

ดังนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลายต้องมีความสมบูรณ์ถึงพร้อมด้วย “ภาวนา ๔” ได้แก่ (๑) กายภาวนา (๒) สติ
ภาวนา (๓) จิตตภาวนา และ (๔) ปัญญาภาวนา จึงจะสามารถพัฒนาตนให้เจริญก้าวหน้าถึง “พระอรหันต์”
ได้อย่างสมบูรณ์ ถ้าเป็นคนมีอายุ ๓ วัน ๔ วัน ๕ วัน ๖ วัน ก็คงไม่ต้องไปไหนลงโลงอย่างเดียวในไม่ช้า เสียชาติ
มาเกิดเปล่าๆ ทำความดีไม่ทันการ ซึ่งเป็นคุณอันใหญ่ [โลกุตตรธรรม] ยิ่งถ้าคบกับเพื่อนพวกรวมๆ ด้วยแล้ว
ยิ่งไปกันใหญ่ มีชีวิตที่ไร้ค่าสูญเปล่า มีแต่ชักชวนไปในทางอกุศล ในการปฏิบัติธรรมนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจึง
ต้องอธิษฐานธรรมไว้ที่ “พระนิพพาน” เป็นที่สุครอบแห่งชีวิต จะไปถึงหรือไม่ถึงนั้น ค่อยว่ากันอีกทีหนึ่ง
ทำตนให้เห็นเส้นทางเดินเข้าสู่กระแสนิพพานให้ชัดเจน มีทั้งสายทางและเข็มทิศ พร้อมด้วยปัญญาเป็นอาวุธ
อย่าเข้าไปในแดนสนธยานี้ ด้วยมือเปล่าและความน่าสมเพช เพราะการต่อสู้กับกิเลส นั้น ยากทรมานเป็น
ชุดๆ เป็นคณะๆ ไม่ใช่มาทีละตัวสองตัว อาวุธปัญญาไม่คมจริง ย่อมตัดขาดเสี้ยนใยกับโลกสังขาร [วัฏฏะ] นี้
ได้ยาก เพราะการต่อสู้กันนั้น ต้องต่อสู้ตามลำพังคนเดียว จิตใจต้องหนักแน่นเหมือนแผ่นดิน [ปัญญา-
สัมปชัญญะ] เบาทเหมือนบุษเมฆ [สมาธิ-สติ] มีความคล่องตัวใน “สมาธิ” [ฌาน] กับใน “วิปัสสนา” [ญาณ]
เพราะฉะนั้น ต้องเป็นคนที่มีปรีชาญาณกับกิเลสทั้งปวง ไม่สั่นโดยกับกุศลธรรม ไม่เห็นแก่นอน ประความเพียร
ด้วยความตื่นเสมอ [ชาคริยานุโยค] และมี “อินทริยสังวร” กับ “ไม่เหินแก่กิน” [โภชนมัตตัญญูตา] ที่เรียกว่า
“อปฺปณฺณกปฏิปทา ๓” หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด ทางดำเนินที่ไม่ผิด ปฏิปทาที่เป็นส่วนแก่นสารเนื้อแท้ ซึ่ง
จะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเจริญงอกงามในธรรม เป็นผู้ดำเนินอยู่ในแนวทางแห่งความปลอดภัยจากทุกข์
อย่างแน่นอนไม่ผิดพลาด เพราะฉะนั้น ในการบรรยายครั้งนี้ จะเป็นการชี้แนะถึงข้อประพฤติปฏิบัติใน ๓
ทิศทาง ได้แก่ (๑) “อาวุธแห่งปัญญา” นั่นคือ “วิปัสสนาภูมิ ๖” [ปัญญาภูมิ] (๒) “แผนที่สายทาง” นั่นคือ
“ปรมัตถปฏิปทา ๓” ที่จะนำไปสู่พระนิพพานให้ได้ และ (๓) “เข็มทิศ” นั่นคือ “ขวัณฺณกําลังใจ” ที่จะช่วยให้ถึง
ผลสำเร็จแห่งการปฏิบัติธรรม ที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องสร้างขึ้นเอง ฉะนั้น “ของกายสิทธิ์” ทั้ง ๓ อย่างนี้ มี
จริงในตัวของผู้ปฏิบัติธรรมทุกคน ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับว่า ใครจะมีความคิดแบบคายด้วยอุบายวิธีที่จะ
นำเอาศักยภาพภายในตนเองออกมาได้มากแค่ไหน ทุกสิ่งทุกอย่างนั้น **ก็มีใจของตนเองเป็นประธาน** นั่นเอง
ขอเพียงอย่างเดียว ให้คิดจริง ๑ ให้ทำจริง ๑ ดังคำชี้แนะดังต่อไปนี้

ว่าด้วย วิปัสสนาภูมิ ๖

“วิปัสสนาภูมิ” [ปัญญาภูมิ] หมายถึง *ธรรมที่เป็นภูมิแห่งความรู้ชัดแจ้งของวิปัสสนากัมมัฏฐาน* คือ ธรรมทั้งหลายอันเป็นพื้นฐานที่จะมองดูรู้เข้าใจ [ญาณทัสสนะ-ยถาภูตญาณทัสสนะ] ให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งตามเป็นจริง [ญาณในวิปัสสนา = ยถาภูตญาณ] ได้แก่ (๑) ชั้น ๕ (๒) อายุคนะ ๑๒ (๓) ธาตุ ๑๘ (๔) อินทรีย์ ๒๒ (๕) อริยสัจ ๔ (๖) ปฏิจสมุปบาท และ (๗) ปฏิจสมุปปันนธรรม ๖ รวมทั้ง (๘) กฏแห่งกรรม ในบรรดาธรรมแห่งวิปัสสนาภูมิต่างนี้ จะต้องผุดขึ้นในจิตของผู้ปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้องเป็น “**สัมมาทิฐิ-สัมมาสังกัปปะ = อริปัญญา**” [ความคิดโดยชอบ-ความนึกคิดโดยชอบ ย่อมเป็นอริยสัจหรือความจริงอันประเสริฐสุดแห่งกฎธรรมชาติที่เป็นสากลในธรรมทั้งปวง = ชั้น ๕-อายุคนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อภัยกตธรรม-กามาวจรธรรม-รูปาวจรธรรม-อรูปาวจรธรรม-โลกุตตรธรรม = **ธรรมจักร** ซึ่งได้ “**ดวงตาเห็นธรรมแห่งธรรมจักร**” หรือ เกิด “**อารมณ์แห่งสัมมปัติ**” ในความเป็นผู้ดื่มด่ำอ้อมเอบในธรรม โดยเห็นธรรมทั้งปวงด้วยปัญญาว่า: “**สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหลายย่อมดับไปเป็นธรรมดา**” คือ เกิดปัญญาเห็นธรรมโดย “**ปัจจัยการ**” หรือ “**อิทัปปัจจยตา-ปฏิจสมุปบาท**” ที่เรียกว่า “**สัมมัตถิติ**” คือ เกิดปัญญาเห็นธรรมตามที่เป็นจริงอันเป็นสากลหรืออันประเสริฐสูงสุดแห่งอริยะ นั่นคือ “**ปรมัตถสังจา**” แห่ง **สังขตลักษณะ** กับ **อสังขตลักษณะ** (เรียกว่า “**ธรรมฐิติ**”) หรือ ปัญญาอบรมรู้ชัดแจ้งใน “**ธรรมนิยาม ๓**” โดยไตรลักษณ์ นั่นคือ การพิจารณาสภาวธรรมทั้งหลายโดยกาล] ฉะนั้น ถ้าจิตไม่สัมปยุตต์ด้วยองค์ความรู้ดังกล่าวนี้ วิปัสสนากัมมัฏฐานนั้น ก็ถึงคราวล้มสลายแห่งวิบัติได้เสมอเพราะจนปัญญา ไม่ไข่มงมีปัญหอันไพบุลย์ยิ่ง อันประเสริฐยอดเยี่ยมจริง [อริยะ-Universality คือ ความเป็นสากล] อยากรู้ก็ตาม ให้นำจาก ภูมิธรรมที่ ๑ ถึง ๔ เป็นปัญญาหยั่งรู้ในการจำแนกแยก “**ธรรม ๒**” [นามรูป] ได้แก่ (๑) “**รูปธรรม**” กับ (๒) “**นามธรรม**” โดยแยกเป็น (๑) “**ปัญญาในสมาธิ**” คือ “**ปุพเพนิวาสานุสติญาณ**” (ข้อ ๑ ในวิชา ๓) ส่วน (๒) “**ปัญญาในวิปัสสนา**” คือ “**นามรูปปริจเฉทญาณ**” (ข้อ ๑ ในญาณ ๑๖)

[A] ภูมิที่ ๑ ชั้น ๕

- (๑) “**รูปจันท์**” มีหน้าที่แตกดับ
- (๒) “**เวทนาจันท์**” มีหน้าที่สลายอารมณ์
- (๓) “**สัญญาจันท์**” มีหน้าที่จำอารมณ์
- (๔) “**สังขารจันท์**” มีหน้าที่ปรุงแต่งจิตหรือปรุงแต่งอารมณ์
- (๕) “**วิญญาณจันท์**” มีหน้าที่รู้แจ้งอารมณ์

“ปรหมัตถธรรม ๔” [จิต-เจตสิก-รูป-นิพพาน] ย่อมสงเคราะห์ลงใน “ขั้น ๕ แห่งปรหมัตถธรรม” [อภิธรรม]

(๑) เอา “รูปปรหมัตถ์ ๒๘” [มหาภูตรูป ๔-อุปาทายรูป ๒๔] เป็น “รูปขั้น”

(๒) เอา “เวทนาเจตสิก ๑” เป็น “เวทนาขั้น”

(๓) เอา “สัญญาเจตสิก ๑” เป็น “สัญญาขั้น”

(๔) เอา “สังขารเจตสิก” ที่เหลือ ๕๐ [อภิสังขาร ๓: บุญ-บาป-อาณัญชา] เป็น “สังขารขั้น”

(๕) เอา “จิต ๘๘” หรือ ๑๒๑ ดวง เป็น “วิญญูณขั้น”

(๖) เอา “นิพพาน ๑” เป็น “ขั้นวิมุตติ” [วิมุตติขั้น-ขั้นวินิมุตติ: สอุปาทิเสสนิพพาน-อนุปาทิเสสนิพพาน] คือ พ้นจากขั้น ๕ [วิวิญญะ]

แสดง “ขั้น ๕” เป็น “ธรรม ๒: รูปธรรม-นามธรรม” [นามรูป] = รูป + เจตสิก + จิต คือ “ขั้น ๕”

(๑) “รูปขั้น” เป็น “รูปธรรม” คือ รูปธรรม ๑

(๒) “เวทนาขั้น” เป็น “นามธรรมเจตสิก” คือ นามธรรมเจตสิก

(๓) “สัญญาขั้น” เป็น “นามธรรมเจตสิก” คือ นามธรรมเจตสิก

(๔) “สังขารขั้น” เป็น “นามธรรมเจตสิก” คือ นามธรรมเจตสิก

(๕) “วิญญูณขั้น” เป็น “นามธรรมเจตสิก” คือ นามธรรมจิต ๑

เมื่อ (๑) รวม “นามธรรมเจตสิก ๓” กับ “นามธรรมจิต ๑” เป็น “นามธรรมขั้น ๔” [นามขั้น ๔-นาม-นามกาย] กับ “รูปธรรม ๑” เป็น “รูปธรรม” [รูปขั้น ๑-รูป-รูปกาย] ซึ่งรวมกันทั้งหมดโดยเรียกย่อขั้น ๕ ได้แก่ “รูปธรรม-นามธรรม” [นามรูป: รูปกาย-นามกาย] นั่นเอง

[B] ภูมิที่ ๒ อายุขณะ ๑๒ หมายถึง สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ แคนต่อหรือแคนเกิดแห่งความรู้

อายตนะภายใน ๖	อายตนะภายนอก ๖
(๑) จักขายตนะ-ตา	(๑) รูปายตนะ-สี
(๒) โสิตายตนะ-หู	(๒) สัททายตนะ-เสียง
(๓) ฉานายตนะ-จมูก	(๓) คันธายตนะ-กลิ่น
(๔) ชิวหายตนะ-ลิ้น	(๔) รสอายตนะ-รส
(๕) กายตนะ-กาย	(๕) โผฏฐัพพายตนะ-เครื่องสัมผัสกาย
(๖) มนายตนะ-ใจ	(๖) ธรรมายตนะ-อารมณ์ทางใจ

- (๑) อายตนะ ๑๒ เป็น “รูปธรรม–นามธรรม” [อารมณฺ์ ๖–อินทริยฺ์ ๖]
- (๒) ตากับสี เป็น “รูปธรรม” และ เห็น เป็น “นามธรรม”
- (๓) หูกับเสียง เป็น “รูปธรรม” และ ได้ยิน เป็น “นามธรรม”
- (๔) จมูกกับกลิ่น เป็น “รูปธรรม” และ รู้กลิ่น เป็น “นามธรรม”
- (๕) ลิ้นกับรส เป็น “รูปธรรม” และ รู้รส เป็น “นามธรรม”
- (๖) อิริยาบถกับหัวใจ เป็น “รูปธรรม” และ ผู้สั่งหรือผู้รู้ เป็น “นามธรรม”

ในคำที่แสดงอาการว่า “เห็น–ได้ยิน–รู้กลิ่น–รู้รส–ผู้รู้” หมายถึง วิญญาณแห่งอินทริยฺ์ทั้ง ๖ ที่แจ้งในการเสวย อารมณฺ์ทั้ง ๖ ให้พิจารณาจำแนกธรรมเป็น “การเกิดดับแห่งตัณหา” ที่เรียกว่า “ปิยรูป–สาตรูป ๑๐” ได้แก่ อายตนะภายใน ๖–อายตนะภายนอก ๖–วิญญาณ ๖–สัมผัส ๖–เวทนา ๖–สัญญา ๖–สัญญาเจตนา ๖–ตัณหา ๖–วิตก ๖ โดยให้เปรียบเทียบกับปัจจัยธรรมทั้งหลายในหลักปัจจุสมุปบาททั้ง ๑๒ องค์

[C] ภูมิที่ ๓ ธาตุ ๑๘

๑. ธาตุรูป [อินทริยฺ์ ๖]

- (๑) “จักขุธาตุ” คือ ตา เป็นรูป
- (๒) “โสตธาตุ” คือ หู เป็นรูป
- (๓) “ฆานธาตุ” คือ จมูก เป็นรูป
- (๔) “ชีวนาธาตุ” คือ ลิ้น เป็นรูป
- (๕) “กายธาตุ” คือ กาย เป็นรูป
- (๖) “มโนธาตุ” คือ ใจ เป็นนาม

๒. ธาตุกระทบ [อารมณฺ์ ๖]

- (๗) “รูปธาตุ” คือ สี เป็นรูป
- (๘) “สัทธาธาตุ” คือ เสียง เป็นรูป
- (๙) “คันธธาตฺ” คือ กลิ่น เป็นรูป
- (๑๐) “รสธาตฺ” คือ รส เป็นรูป
- (๑๑) “โผฏฐัพพธาตฺ” คือ เครื่องสัมผัสกาย เป็นรูป
- (๑๒) “ธรรมธาตฺ” คือ อารมณฺ์ทางใจ เป็นทั้งรูป–ทั้งนาม

๓. ชาติที่รับรู้ [วิญญาณ ๖]

- (๑๓) “จักขุวิญญาณธาตุ” คือ เห็นสี เป็นนาม
- (๑๔) “โสตวิญญาณธาตุ” คือ ได้ยินเสียง เป็นนาม
- (๑๕) “ฆานวิญญาณธาตุ” คือ รู้กลิ่น เป็นนาม
- (๑๖) “ชีวหาวิญญาณธาตุ” คือ รู้รส เป็นนาม
- (๑๗) “กายวิญญาณธาตุ” คือ รู้สัมผัสทางกาย เป็นนาม
- (๑๘) “มนโณวิญญาณธาตุ” คือ รู้สึกนึกคิด เป็นนาม

ธาตุที่เป็นรูปโดยเฉพาะมี ๑๐ ธาตุ ที่เป็นนามโดยเฉพาะมี ๗ ที่เป็นได้ทั้งรูปทั้งนามมี ๑ เมื่อรวมธาตุทั้ง ๑๘ แล้ว ก็ ได้แก่ “รูปธาตุ” กับ “นามธาตุ” หรือ “รูปธรรม-นามธรรม” [นามรูป] นั่นเอง

[D] ภูมิที่ ๔ อินทรีย์ ความเป็นใหญ่ มี ๒๒ องค์ธรรม คือ

- (๑) “จักขุอินทรีย์” คือ ตา เป็นรูป
- (๒) “โสตอินทรีย์” คือ หู เป็นรูป
- (๓) “ฆานินทรีย์” คือ จมูก เป็นรูป
- (๔) “ชีวหินทรีย์” คือ ลิ้น เป็นรูป
- (๕) “กายอินทรีย์” คือ กาย เป็นรูป
- (๖) “อิตถินทรีย์” คือ หลึง เป็นรูป
- (๗) “ปุริสอินทรีย์” คือ ชาย เป็นรูป
- (๘) “ชีวิตินทรีย์” คือ ชีวิต เป็นทั้งรูปทั้งนาม
- (๙) “มณินทรีย์” คือ ใจ เป็นนาม
- (๑๐) “สุขินทรีย์” คือ สุข เป็นนาม
- (๑๑) “ทุกขินทรีย์” คือ ทุกข์ เป็นนาม
- (๑๒) “โสมนัสสอินทรีย์” คือ ตีใจ เป็นนาม
- (๑๓) “โทมนัสสอินทรีย์” คือ เสียใจ เป็นนาม
- (๑๔) “อุปกจินทรีย์” คือ เฉยๆ เป็นนาม
- (๑๕) “สัทธินทรีย์” คือ ความเชื่อ เป็นนาม
- (๑๖) “วิริยอินทรีย์” คือ ความเพียร เป็นนาม
- (๑๗) “สตินทรีย์” คือ ระลึกได้ เป็นนาม
- (๑๘) “สมาธินทรีย์” คือ สมาธิ เป็นนาม
- (๑๙) “ปัญญาอินทรีย์” คือ ความรู้ เป็นนาม
- (๒๐) “อนัญญาตัญญูสสามิตินทรีย์” คือ รู้สิ่งที่ยังไม่เคยรู้ เป็นนาม

(๒๑) “อัญญินทรีย์” คือ รู้สิ่งที่รู้แล้ว เป็นนาม

(๒๒) “อัญญาตาวินทรีย์” คือ รู้จบแล้ว เป็นนาม

อินทรีย์ ๕

(๑) “สัททินทรีย์” ความเชื่อ ศรัทธาเจตสิก

(๒) “วิริยินทรีย์” ความเพียร วิริยะเจตสิก

(๓) “สตินทรีย์” ความระลึกได้ สติเจตสิก

(๔) “สมาธินทรีย์” ความตั้งใจมั่น สมาธิเจตสิก

(๕) “ปัญญาณินทรีย์” ความรอบรู้ ปัญญาเจตสิก

อนึ่ง อินทรีย์ทั้ง ๒๒ นี้ ก็จัดเป็น “รูปธรรม ๗” จัดเป็น “นามธรรม ๑๕” เหล่านี้ เป็นได้ทั้ง “รูปธรรม-นามธรรม ๑” [อายุคณะ ๑๒] ฉะนั้น “รูปธรรม-นามธรรม” [นามรูปแห่งขั้น ๕] เหล่านี้ ที่มาเป็น “อารมณ์ของวิปัสสนา” (อารมณ์แห่งกรรมฐาน) เพราะเป็นธรรมที่ยืนให้พิศุจน์อยู่ทุกขณะ แต่อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้ในวิปัสสนาภูมิ (๑) ขั้น ๕ (๒) อายุคณะ ๑๒ (๓) ธาตุ ๑๘ และ (๔) อินทรีย์ ๒๒ ดังกล่าวนี้ เกี่ยวข้องกับนัยแห่ง “อุปาทานขั้น ๕ เป็นทุกข์” [ทุกข์-ทุกข์สังข์-ทุกข์อริยสังข์] หรือที่เรียกว่า “ทุกข์ตา ๓” หมายถึง ความเป็นทุกข์-ภาวะแห่งทุกข์-สภาพทุกข์-ความเป็นสภาพที่ทนได้ยากหรือคงอยู่ในภาวะเดิมไม่ได้ ได้แก่

(๑) “ทุกข์ทุกขตา” คือ สภาพทุกข์คือทุกข์ หรือความเป็นทุกข์เพราะทุกข์ ได้แก่ ทุกขเวทนาทางกายก็ ตาม ใจก็ตาม ซึ่งเป็นทุกข์อย่างที่เข้าใจสามัญ ตรงตามชื่อ ตามสภาพ

(๒) “วิปริณามทุกขตา” คือ ความเป็นทุกข์เพราะความแปรปรวน ได้แก่ความสุข ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์เมื่อต้องเปลี่ยนแปลงแปรไปเป็นอย่างอื่น

(๓) “สังขารทุกขตา” คือ ความเป็นทุกข์เพราะเป็นสังขาร ได้แก่ตัวสภาวะของสังขาร คือ สิ่งทั้งปวงซึ่งเกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายไป ทำให้คงสภาพอยู่ไม่ได้ พร่องอยู่เสมอ และให้เกิดทุกข์แก่ผู้ยึดถือด้วยอุปาทาน

เพราะฉะนั้น ธรรมใน ๔ กลุ่ม [วิปัสสนาภูมิ ๔: (๑) ขั้น ๕ (๒) อายุคณะ ๑๒ (๓) ธาตุ ๑๘ และ (๔) อินทรีย์ ๒๒] นี้ คือ “นามรูปแห่งขั้น ๕” ที่ยังปฏิบัติด้วย “กิเลส” [อกุศลธรรมทั้งปวง] ซึ่งหมายถึง “สังขตธรรม” อันจิตมนุษย์ปรุงแต่งขึ้น เพราะอยู่ใต้อำนาจการควบคุมโดย “ตัณหา-ทิฏฐิ-มานะ” [ปปัญจะ ๓: กิเลสเครื่องเนิ่นช้า กิเลสที่เป็นตัวการทำให้คิดปรุงแต่งยึดถือพิศดาร ทำให้เขวห่างออกไปจากความเป็นจริงที่ง่าย ๆ เปิดเผย ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ และขัดขวางไม่ให้เข้าถึงความจริงหรือทำให้ไม่อาจแก้ปัญหาลูกทางตรงไปตรงมา นั่นคือ “อวิชชา” หรือ “โมหะ”] ฉะนั้น สภาวะธรรมที่เกิดจากเจตนาในการปรุงแต่งกรรมทั้ง ๓ ได้แก่ กายกรรม ๑ วจีกรรม ๑ มโนกรรม ๑ นั้น จึงมีรากเหง้ามาจาก “อกุศลมูล ๓: โภคะ-โทสะ-โมหะ”

[“ทุกขมูล” คือ “รากเหง้าแห่งทุกข์” เพราะเป็น “มูลแห่งวิภูทุกข์” หรือ “อวิชชา” ซึ่งประกอบด้วย ธรรม ๒ ได้แก่ (๑) “มูถฐัสสัจจะ” คือ ไม่มีสติ-ระลึกตามไปไม่ได้-ระลึกย้อนไปก็ไม่ได้-นึกไม่ออก-จำไม่ได้ ฟันเพื่อน หลงลืม กับ (๒) “อัสสัมปชัญญะ” คือ ความไม่รู้-ความไม่เห็น-ความไม่ตรัสรู้-ความไม่รู้โดยสมควร-ความไม่รู้ตามความเป็นจริง-ความไม่แทงตลอด-ความไม่ถือเอาให้ถูกต้อง-ความไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ-ความไม่พินิจ-ความไม่พิจารณา-ความไม่กระทำให้ประจักษ์-ความทราบบัญญา-ความโง่เขลา-ความไม่รู้ชัด-ความหลง-ความลุ่มหลง-ความหลงไหล-อวิชชา-โง่เขลา-อวิชชา-โยคะคืออวิชชา-อนุสัยคืออวิชชา-ปริยภูฐานคืออวิชชา-ถิมคืออวิชชา-อกุศลมูลคือ โมหะ] องค์ความรู้ดังกล่าวทั้งหมดนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมจะเกิดปัญญารู้แจ้งได้ดีในการเจริญวิปัสสนาด้วย “ปัจฉยปริคคญาณ” [ธัมมัญญิตินญาณ-ธรรมจิตติ] (ข้อ ๒ ในญาณ ๑๖) คือ ญาณกำหนดครุปัจฉยของนามและรูป คือรู้ว่า รูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายเกิดจากเหตุปัจฉย และเป็นปัจฉยแก่กัน อาศัยกัน โดยรู้ตามแนวปฏิจัสสมุปบาท ก็ดี ตามแนวกฎแห่งกรรมก็ดี [ทิพพจักขุญาณ] ตามแนววิภูฏะ ๓ ก็ดี [ปฏิจัสสมุปป็นนธรรม ๖: อัทธา ๓-สังเขป ๔-สนธิ ๓-วิภูฏะ ๓-อาการ ๒๐-มูล ๒] เป็นต้น และในขณะจิตเป็นสมาธิด้วย “จุตูปปาตญาณ-ทิพพจักขุญาณ” (ข้อ ๒ ในวิชชา ๓) คือ ญาณกำหนดครุจุดและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรม เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย ดังนั้น การเชื่อมต่อกันระหว่าง (๑) “วิปัสสนาภูมิ ๔” ได้แก่ ชั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทรีย์ ๒๒ กับ (๒) “วิปัสสนาภูมิ ๓” ได้แก่ อริยสัจ ๔-ปฏิจัสสมุปบาท ๑๒-ปฏิจัสสมุปป็นนธรรม ๖ ซึ่งในอันดับต่อไป จึงจะเป็นปัญญา ๒ อย่าง ที่จะเกิดขึ้น ได้แก่ (๑) “อาสวักขยญาณ” (ข้อ ๓ ในวิชชา ๓) คือ ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย-ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ-ความตรัสรู้ กับ (๒) “สัมมสนญาณ” (ข้อ ๓ ในญาณ ๑๖) คือ ญาณที่กำหนดพิจารณานามรูป คือ “ชั้น ๕” ตามแนวไตรลักษณ์ ภาวะจิตในสมาธิและวิปัสสนาเป็นหนึ่งเดียวกันนั้น เรียกว่า “ธรรมสามัคคี” หรือ “ญาณสัมปยุตต์” ที่มีความเข้าใจถูกต้องแห่งธรรมทั้งหลายที่มาประชุมรวมกันเป็นหนึ่งเดียวกันในเวลาพร้อมเพรียงกัน [สหชาตธรรม-สหวุฒิ] ซึ่งองค์ความรู้ดังกล่าวนี้ จะเป็นปัญญาหยั่งรู้ (๑) ในฝ่ายสมาธิ คือ “ยถาภูตญาณทัสสนะ” และ (๒) ในฝ่ายวิปัสสนา คือ “วิปัสสนาญาณ ๕-มหาวิปัสสนา ๑๘” [ภูฏานคามินีปฏิปทา] ซึ่งจะเป็นบาทฐานสำคัญในความตรัสรู้ซึ่งอริยสัจธรรมทั้งปวง [อริยสัจ ๔ = อาสวักขยญาณ-สัมโพธิ-สัมโพธิญาณ] ด้วย “ปัญญาเห็นธรรม” [ธรรมจักขุ] โดยหลักปฏิจัสสมุปบาท นั่นเอง ฉะนั้น การพิจารณาเห็นเรื่อง “นามรูปแห่งตัณหา” [ความเกิดดับแห่งนามรูปโดยหลักปฏิจัสสมุปบาทกับไตรลักษณ์อันเป็น “สัมปยุตตธรรม” ในภูมิวิปัสสนา] ที่ทำให้เกิด “อุปาทานชั้น ๕” [อุปาทิ] อันนำมาซึ่ง “ความเป็นทุกข์-ทุกขตา” [อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์] ที่เรียกว่า “ปิยรูป-สาตรูป ๑๐” ดังนี้

“ปิยรูป-สาตรูป ๑๐” หมายถึง **สิ่งที่มีสภาวะน่ารักน่าชื่นใจ เป็นที่เกิดและเป็นทีดับของตัณหา หรือมุ่งเอา ส่วนที่เป็นอิฏฐารมณ์ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งตัณหา** ซึ่งทำให้เกิด **“อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์”** [รูป-เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ] เพราะความไม่รู้แจ้งแห่ง **“อวิชชา”** ที่เรียกว่า **“วิถุญะ ๑”** [ปฏิจจสมุปปันนธรรม] หมายถึง **วงจร ๓ ส่วนประกอบแห่งองค์ ๑๒ อย่าง** ในปฏิจจสมุปบาท ซึ่งหมุนเวียนสืบทอดต่อกันไป ทำให้มีการเวียนว่ายตายเกิด หรือวงจรแห่งทุกข์ นั่นคือ (๑) **“กิเลสวิถุญ์: อวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน”** (๒) **“กรรมวิถุญ์: สังขาร-ภพ”** และ (๓) **“วิปากวิถุญ์: วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ชาติ-ชรา-มรณะ”** และพร้อมด้วยอกุศลวิบากผลที่ตามมา นั่นคือ **“โสกะ-ปริทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส”** ดังนี้

- (๑) **“อายตนะภายใน ๖”** ได้แก่ จักขุ-โสต-ฆานะ-ชีวะหา-กาย-ใจ
- (๒) **“อายตนะภายนอก ๖”** ได้แก่ รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ์
- (๓) **“วิญญาณ ๖”** ได้แก่ จักขุวิญญาณ-โสตวิญญาณ-ฆานวิญญาณ-ชีวะหาวิญญาณ-กายวิญญาณ-มโนวิญญาณ
- (๔) **“สัมผัส ๖”** ได้แก่ จักขุสัมผัส-โสตสัมผัส-ฆานสัมผัส-ชีวะหาสัมผัส-กายสัมผัส-มโนสัมผัส
- (๕) **“เวทนา ๖”** ได้แก่ จักขุสัมผัสสชาเวทนา-โสตสัมผัสสชาเวทนา-ฆานสัมผัสสชาเวทนา-ชีวะหาสัมผัสสชาเวทนา-กายสัมผัสสชาเวทนา-มโนสัมผัสสชาเวทนา
- (๖) **“สัญญา ๖”** ได้แก่ รูปสัญญา-สัททสัญญา-คันธสัญญา-รสสัญญา-โผฏฐัพพสัญญา-ธรรมสัญญา
- (๗) **“สัญญาเจตนา ๖”** ได้แก่ รูปสัญญาเจตนา-สัททสัญญาเจตนา-คันธสัญญาเจตนา-รสสัญญาเจตนา-โผฏฐัพพสัญญาเจตนา-ธรรมสัญญาเจตนา
- (๘) **“ตัณหา ๖”** ได้แก่ รูปตัณหา-สัททตัณหา-คันธตัณหา-รสตัณหา-โผฏฐัพพตัณหา-ธรรมตัณหา
- (๙) **“วิตก ๖”** ได้แก่ รูปวิตก-สัททวิตก-คันธวิตก-รสวิตก-โผฏฐัพพวิตก-ธัมมวิตก
- (๑๐) **“วิจาร์ ๖”** ได้แก่ รูปวิจาร์-สัททวิจาร์-คันธวิจาร์-รสวิจาร์-โผฏฐัพพวิจาร์-ธัมมวิจาร์

แต่อย่างไรก็ตาม ในการบรรยายธรรมด้วยภาษาเขียนนี้ อาจเกิดอุปสรรคแก่ผู้ไม่ชอบทักษะการอ่าน ซึ่งมีความแตกต่างจากทักษะการฟัง แต่ในทักษะการอ่านนั้น ผู้อ่านมีเวลาเพียงพอในการทำความเข้าใจในระดับลึกซึ้งกว้างไกลได้ เพราะผู้อ่านเป็นฝ่ายควบคุมจังหวะการอ่านเอาเอง ไม่เหมือนการฟัง ผู้ควบคุมจังหวะความเร็วหรือความช้า ขึ้นอยู่กับผู้พูดเป็นสำคัญ ที่จะประสานกับผู้ฟังอย่างไร อนึ่ง ในสังคมที่พัฒนาแล้ว พลเมืองผู้เรียนรู้จะมีฮอดการอ่านเอกสารต่างๆ สูง ต่างกับบางสังคมที่ยังมีสติคิดอ่านหนังสือไม่ออกและแถมอยู่ในเมืองหลวงด้วยที่เป็นตัวเลขสูง คือ โง่เบาปัญญาไปตามบรรพบุรุษ [โง่โดยสายพันธุ์ แม้จะกินสารไอโอดีนจากเกลือแคงมาก ก็ยังช่วยอะไรไม่ได้ เพราะอิทธิพลทางครอบครัว ต้องการรักษาความเงาประจำตระกูลและเผ่าพันธุ์] เพราะฉะนั้น ในการปฏิบัติธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนานั้น จึงเป็นการวิวัฒน์ปัญญาขั้นสูงสุดแห่งมวลมนุษยชาติ ไม่ใช่ของคนเผ่าใดเผ่าหนึ่งที่เป็นเจ้าของผูกขาด พระอรหันต์อุบัติขึ้นได้บนโลกใบนี้ โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นผู้มีมาตุภูมิเฉพาะภาคใดภาคหนึ่ง นั่นคือ พระอรหันต์อุบัติเกิดขึ้นได้ทั่วโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสังคมประเทศที่พัฒนาแล้ว มีภพภูมิที่สมบูรณ์ในการเกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม

มากกว่าสังคมที่มีคนจนทุกข์ยากปากหมองเกลื่อนสังคม มักบอกว่า “ไม่มีเวลาปฏิบัติธรรม เพราะไม่มีอะไรจะกินทั้งบ้าน” [คติพจน์รณเมถ์สาย 374–6 มีวาทีว่า: “คนขึ้นรถคันนี้ รวยๆ กันทุกคน รวยก็เป็นก็คน จนก็เป็นก็หมา”] สรุป: “คนจนคือหมา คนรวยคือเทวดา” ฉะนั้น จึงแปลว่า: “จะรวยด้วยอะไรคนในสังคมนี้ไม่สนใจ เพราะสังคมบูชารวย ฉะนั้น จึงได้ค้ำกันทั้งสังคมเช่นทุกวันนี้” ท่านทั้งหลายไม่รู้สึกอายบ้างหรือ ที่มีพี่น้องร่วมชาติคอยกอดและยกย่อง ยังหน้าด้านอยู่ได้หรือ นี่คือ คำถามระดับปรมาตม์เชียวนะ] อีกนัยหนึ่ง พระพุทธศาสนาข่มไปเจริญในถิ่นที่ควรเจริญ ที่มีคนมีปัญหาอยู่เยอะๆ มารวมกัน ไม่ใช่สังคมปัญหาอ่อนเป็นพวกลิงได้พลอย มีของคืออยู่กับบ้านเมือง ยังไม่รู้จักใช้ของดี กับไปใช้ “อวิชา-ไสยศาสตร์” แทน ไปรบกวนเหล่าบรรดาเทพเทวดา เป็นที่น่าอับอายสังคมที่เขาเจริญแล้ว ไม่ยอมเข้าใจเรื่อง “ปัญญาเป็นหลัก” [อัตตहितสมบัติ คือ ความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ตน] เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จ “พุทธภาวะ” คือ “ความเป็นพระพุทธเจ้า” อันเกี่ยวเนื่องกับ “ความเป็นอัตตนาถะ” คือ “พึ่งตนเองได้” คนชาวพุทธทั้งหลายจึงควรเป็นคนพึ่งพาตนเองในการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะบุคคลผู้มีความนึกคิดในทางเสียสละ ไม่คิดในการปรนเปรอสนองความอยากของตน หรือความตริกลอดจากกาม ที่เรียกว่า “เนกขัมมวิตก” แปลว่า “ออกบวชถือเพศเป็นสมณะ” ก็ให้เจริญปัญญาจริงๆ พึ่งปัญญาตนเองจริงๆ ทำจริงด้วยใจทั้งปวง คือ พิจารณาความรู้เห็นแห่งในใจของตนเอง ไม่ใช่ใจของคนอื่น สังคมที่อุดมด้วยคนชั่ว จะพัฒนาอย่างไร มันก็พัฒนาได้ยาก เพราะคนส่วนใหญ่มันเห็นแก่ตน ไม่มีศาสนา เป็นพวกนอกรีตพระศาสนาเป็นที่สุด ประการสำคัญ พวกคนเหล่านี้มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการปฏิบัติธรรมของท่านผู้มีความเจริญแล้วเช่นกัน เพราะถือเป็นการร่วมระดับเผ่าพันธุ์ ยกเว้น จะหนีไปอยู่ในภูมิที่เจริญแล้ว ก็อยู่ที่นี้ แล้วยกประคองจิตใจให้สูงขึ้นด้วยการปฏิบัติธรรม แล้วบอกให้คนรอบข้างรู้ด้วย ไม่ใช่เป็นพระอรหันต์อยู่คนเดียว ฝึบารอบข้างมันไม่เข้าใจ พวกนี้ก็นึกคิดว่าท่านเป็นบ้าไปเสียอีก เรื่องนี้ก็เป็นข้อเตือนใจ เพราะท่านขาด “กรุณาธรรม” นั่นเอง ฉะนั้น “ปัญญา-กรุณา” เป็นมหาโพธิสมภารเครื่องแห่งความตรัสรู้หรือริยัสัจจธรรมในพระธรรมวินัยนี้ สรุป ผู้ปฏิบัติธรรมต้องพิจารณาสภาวะธรรมทั้งหลายโดยรอบด้าน ที่มีอิทธิพลเกี่ยวข้องกับตนเสมอ ไม่ใช่คิดถึงแต่ประโยชน์ตนเองเท่านั้น

[E] ภูมิที่ ๕ อริยสัจ ๔

- (๑) “ทุกข์สัจจ์ องค์ธรรม” ได้แก่ รูป ๒๘ จิต ๘๑ เจตสิก ๕๑ คือ รูปนาม เว้น โลกะ ๑ ทุกข์จริงๆ
- (๒) “สมุทัยสัจจ์ องค์ธรรม” ได้แก่ โลกะ เจตสิก ๑ เหตุให้เกิดทุกข์จริงๆ
- (๓) “นิโรธสัจจ์ องค์ธรรม” ได้แก่ นิพพาน ดับทุกข์จริงๆ
- (๔) “มรรคสัจจ์ องค์ธรรม” ได้แก่ มรรค ๘ ได้ถึงความดับทุกข์จริงๆ

พระโยคาวจร ที่ต้องการรู้ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ตามความเป็นจริง ต้องทำหน้าที่แห่งกิจในอริยสัจจ์ทั้ง ๔ ได้แก่ (๑) รู้ทุกข์ [ปริปัญญา] (๒) ละสมุทัย [ปหานะ] (๓) ทำนิโรธให้แจ้ง [สัจจิกิริยา] และ (๔) เจริญมรรค [ภาวนา] จนกว่าจะถึงที่สุด ดังรายละเอียดเพิ่มเติมต่อไปนี้

“อริยสัจ ๔” หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยเจ้าผู้พ้นแล้วจากโลกียภูมิ ๓ ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยบุคคล ประกอบด้วยองค์ธรรมต่อไปนี้

- (๑) **ทุกข์** คือ ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาพที่บีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอื่นไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่า “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์”
- (๒) **ทุกข์สมุทัย** คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์ สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา โดยย่อว่า “ตัณหาเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์”
- (๓) **ทุกข์นิโรธ** คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชา สำรอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกข้อม ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือ นิพพาน โดยย่อว่า “นิพพานเกิดจากการหลุดพ้นกองทุกข์ทั้งหลาย”
- (๔) **ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา** คือ ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ “อริยอฏฐังคิกมรรค” หรือ “มัชฌิมาปฏิปทา” แปลว่า “ทางสายกลาง” โดยย่อว่า “หนทางแห่งการดับทุกข์เกิดจากมัชฌิมาปฏิปทา” คือ “มรรคมืองค์ ๘” นี้ สรุปลงใน “ไตรสิกขา” คือ ศีล-สมาธิ-ปัญญา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

“ไตรสิกขา” (สิกขา ๓) หมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน ได้แก่

- (๑) **อริยปัญญาสิกขา** คือ ความรู้ความเข้าใจ และความคิดที่ถูกต้อง [สัมมาทิฐิ-สัมมาสังกัปปะ]
- (๒) **อริยศีลสิกขา** คือ การควบคุมพฤติกรรม [สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ]
- (๓) **อริยจิตตสิกขา** คือ การฝึกฝนจิตหรือสมาธิภาวนา [สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ]

“กิจในอริยสัจ ๔” คือ ข้อที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องและเสร็จสิ้นใน “อริยสัจ ๔” แต่ละอย่าง จึงจะชื่อว่ารู้ อริยสัจหรือเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว ได้แก่

- (๑) **ปริยญา** คือ การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์ โดยการกำหนดขอบเขตของปัญหาแห่งทุกข์ให้รู้จักให้เข้าใจชัดตามสภาพที่เป็นจริง
- (๒) **ปหานะ** คือ การละ เป็นกิจในทุกข์ โดยการกำจัด ทำให้หมดสิ้นไป หรือแก้ไขกำจัดต้นตอของปัญหา
- (๓) **สังนิกริยา** คือ การทำให้แจ้ง เป็นกิจในนิโรธ โดยทำให้แจ้ง เข้าถึง บรรลุถึงภาวะที่ปราศจากปัญหาหรือบรรลุจุดหมายที่ต้องการ
- (๔) **ภาวนา** คือ การเจริญ เป็นกิจในมรรค โดยควรฝึกอบรม ลงมือปฏิบัติ กระทำตามวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย ด้วยการลงมือแก้ไขปัญหที่กำลังประสบอยู่ในขณะนั้น

ในการมณสิการกรรมฐานนั้น เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมก้าวถึง “ปัจเจกขณญาณ” นั้น คือ ญาณทบทวนถึง “กิจในอริยสัจ ๔” ซึ่งจะสัมพันธ์กับ “ญาณ ๓” คือ ความหยั่งรู้ เมื่อเกิดเป็น “สัมปยุตตธรรม” กันและกัน เรียกว่า “ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฏ์ ๓ มีอาการ ๑๒” อันถือเป็นขั้นตอนใน “ความตรัสรู้” ส่วนหนึ่ง ได้แก่

- (๑) “**สังขญาณ**” คือ หยั่งรู้สังขะ นั่นคือ ความหยั่งรู้อริยสัจ ๔ แต่ละอย่างตามที่เป็นๆ ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา
- (๒) “**กิจจญาณ**” คือ หยั่งรู้กิจ นั่นคือ ความหยั่งรู้กิจอันจะต้องทำในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่างว่า ทุกข์ควรกำหนดรู้ ทุกขสมุทัยควรละเสีย ทุกขนิโรธควรทำให้แจ้ง ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาควรเจริญ
- (๓) “**กตญาณ**” คือ หยั่งรู้การอันทำแล้ว นั่นคือ ความหยั่งรู้ว่ากิจอันจะต้องทำในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่างนั้นได้ทำเสร็จแล้ว

[F] ภูมิที่ ๖ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒

- (๑) “**อวิชา**” คือ โมหะนาม
- (๒) “**สังขาร**” คือ นาม ได้แก่ สังขาร ๓ หรือสังขาร ๖ องค์ ธรรมปรมัตถ์ ได้แก่ เจตนา ๒๕ ในอกุศล ๑๒ มหากุศล ๘ มหัคคะตะกุศล ๕
- (๓) “**วิญญาน**” คือ วิญญานจิต เป็นนาม
- (๔) “**นามรูป**” คือ ชันธ ๕ ได้แก่ นามและรูป
- (๕) “**สพายนะ**” คือ आयตนะ ๖ เป็นรูปธรรมนามธรรม
- (๖) “**ผัสสะ**” คือ ผัสสะเจตสิก เป็นนาม
- (๗) “**เวทนา**” คือ เวทนาเจตสิก เป็นนาม
- (๘) “**ตัณหา**” คือ โลภะเจตสิก เป็นนาม
- (๙) “**อุปทาน**” คือ โลภะเจตสิก เป็นนาม
- (๑๐) “**ภพ**” คือ เจตนาเจตสิก เป็นนาม
- (๑๑) “**ชาติ**” คือ วิปากปฏิสนธิ เป็นรูปนาม [เกิด]
- (๑๒) “**ชรามรณะ**” คือ อาการของรูปนาม [แก่ตาย]

“ปฏิจจสมุปบาท” ย่อมเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน

วิธีตั้งสติกำหนดปัจจุบันธรรมของรูปนาม

- (๑) “ทางตา” ขณะเห็นตั้งสติไว้ที่ตา กำหนดว่า สีเป็นรูป-เห็นเป็นนาม
- (๒) “ทางหู” ขณะได้ยินเสียงตั้งสติไว้ที่หู กำหนดว่า เสียงเป็นรูป-ได้ยินเป็นนาม
- (๓) “ทางจมูก” ขณะรู้กลิ่นตั้งสติไว้ที่จมูก กำหนดว่า กลิ่นเป็นรูป-รู้เป็นนาม
- (๔) “ทางลิ้น” ขณะรู้รสตั้งสติไว้ที่ลิ้น กำหนดว่า รสเป็นรูป-รู้เป็นนาม
- (๕) “ทางกาย” ขณะที่รู้สึกสัมผัสเย็นร้อน อ่อนแข็ง ตั้งสติไว้ที่กาย กำหนดว่า เย็นเป็นรูป-ร้อนเป็นรูป-รู้เป็นนาม อ่อนเป็นรูป-รู้เป็นนาม แข็งเป็นรูป-รู้เป็นนาม
- (๖) “ทางใจ” ขณะนึกคิดตั้งสติไว้ที่ใจ กำหนดว่า หัวใจเป็นรูป-นึกคิดเป็นนาม ยินเป็นรูป-รู้เป็นนาม ก้าวเป็นรูป-รู้เป็นนาม นั่งเป็นรูป-รู้เป็นนาม เคลื่อนเป็นรูป-รู้เป็นนาม ปวดเป็นรูป-รู้เป็นนาม หัวใจเป็นรูป-เสียดเป็นนาม หัวใจเป็นรูป-ความคิดใจเสียใจหรือทุกข์ใจ ด้วยประการต่างๆ เหล่านี้เป็นเพราะเวทนาขั้น และ โทสะจิต ซึ่งเป็นนามธรรมทั้งนั้น จึงเป็นนามธรรม

“ปฏิจกสมุปบาท ๑๒” หมายถึง การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน, ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อม, การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันๆ จึงเกิดมีขึ้น ดังนี้

“อนุโลมปฏิจกสมุปบาท” = ฝ่ายสมุทัย

- (๑) เพราะ **อวิชชา** เป็นเหตุปัจจัย **ปัจจัยธรรม** จึงมี
- (๒) เพราะ **อวิชชา** เป็นปัจจัย **สังขาร** จึงมี
- (๓) เพราะ **สังขาร** เป็นปัจจัย **วิญญูณ** จึงมี
- (๔) เพราะ **วิญญูณ** เป็นปัจจัย **นามรูป** จึงมี
- (๕) เพราะ **นามรูป** เป็นปัจจัย **สพายนะ** จึงมี
- (๖) เพราะ **สพายนะ** เป็นปัจจัย **ผัสสะ** จึงมี
- (๗) เพราะ **ผัสสะ** เป็นปัจจัย **เวทนา** จึงมี
- (๘) เพราะ **เวทนา** เป็นปัจจัย **ตัณหา** จึงมี
- (๙) เพราะ **ตัณหา** เป็นปัจจัย **อุปาทาน** จึงมี
- (๑๐) เพราะ **อุปาทาน** เป็นปัจจัย **ภพ** จึงมี
- (๑๑) เพราะ **ภพ** เป็นปัจจัย **ชาติ** จึงมี
- (๑๒) เพราะ **ชาติ** เป็นปัจจัย **ชรามรณะ** จึงมี

ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ ก็มีพร้อม
ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมีด้วยประการฉะนี้

“อนุโลมปฏิจตมุปบาท” = ฝ่ายนิโรธ

- (๑) เพราะ **อวิชา** สำรอกดับไปไม่เหลือ
- (๒) เพราะ อวิชา ดับ **สังขาร** จึงดับ
- (๓) เพราะ สังขาร ดับ **วิญญาณ** จึงดับ
- (๔) เพราะ วิญญาณ ดับ **นามรูป** จึงดับ
- (๕) เพราะ นามรูป ดับ **สพายนะ** จึงดับ
- (๖) เพราะ สพายนะ ดับ **ผัสสะ** จึงดับ
- (๗) เพราะ ผัสสะ ดับ **เวทนา** จึงดับ
- (๘) เพราะ เวทนา ดับ **ตัณหา** จึงดับ
- (๙) เพราะ ตัณหา ดับ **อุปาทาน** จึงดับ
- (๑๐) เพราะ อุปาทาน ดับ **ภพ** จึงดับ
- (๑๑) เพราะ ภพ ดับ **ชาติ** จึงดับ
- (๑๒) เพราะ ชาติ ดับ **ชรามรณะ** จึงดับ

ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ ก็ดับ

ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้

สำหรับ “ปฏิจตมุปป็นนธรรม” ถือเป็นฝ่ายสมุทัย คือ “อนุโลมปฏิจตมุปบาท” เพียงแต่นำองค์ประกอบปัจจัยทั้ง ๑๒ อย่าง มาจำแนกแจกตามหลักธรรมย่อย “ปัจจัยธรรม” ส่วนเรื่อง “กฎแห่งกรรม” และ “กฎกรรมของสัตว์” นั้น อยู่ใน “วิญญู ๓-ไตรวิญญู” ดังนี้

๑. อัฏฐา ๓ (Periods)

“อัฏฐา ๓” หมายถึง **กาลเวลาทั้ง ๓ ช่วง** ได้แก่

- (๑) “อดีต” = อวิชา-สังขาร
- (๒) “ปัจจุบัน” = วิญญาณ-นามรูป-สพายนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- (๓) “อนาคต” = ชาติ-ชรา มรณะ (โศก-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส)

๒. สังเขป ๔ (Sections)

“สังเขป ๔” (สังคหะ ๔) หมายถึง **ช่วงองค์ประกอบปัจจัยสืบเนื่องกันด้วยเหตุและผลเป็นระยะ ๔ หมวด** หรือแยกเป็น ๔ กลุ่ม ได้แก่

- (๑) “อดีตเหตุ” = อวิชา-สังขาร
- (๒) “ปัจจุบันผล” = วิญญาณ-นามรูป-สพายนะ-ผัสสะ-เวทนา
- (๓) “ปัจจุบันเหตุ” = ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- (๔) “อนาคตผล” = ชาติ-ชรา มรณะ (โศก-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส)

๓. สันธิ ๓ (Connections)

“สันธิ ๓” หมายถึง **ขั้วต่อ ระหว่างสังเขป หรือช่วงทั้ง ๔** ได้แก่

- (๑) ระหว่าง “อดีตเหตุ” กับ “ปัจจุบันผล”
- (๒) ระหว่าง “ปัจจุบันผล” กับ “ปัจจุบันเหตุ”
- (๓) ระหว่าง “ปัจจุบันเหตุ” กับ “อนาคตผล”

๔. วัฏฏะ ๓ (Cycles)

“วัฏฏะ ๓” (ไตรวัฏฏ์) หมายถึง **การวน วงเวียน องค์ประกอบปัจจัยใหญ่ที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของ “ภวจักร” หรือ “สังสารจักร” ดังนี้**

- (๑) “**กิลตวัฏฏ์**” คือ วงจรกิลต ได้แก่ อวิชา-ตัณหา-และ-อุปาทาน
- (๒) “**กรรมวัฏฏ์**” คือ วงจรกรรม ได้แก่ สังขาร-และ-กรรมภพ (อภิสังขาร ๓ หรือ เจตนา)
- (๓) “**วิปากวัฏฏ์**” คือ วงจรวิปาก ได้แก่ วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า “**อุปปีตติภพ**” คือ ภพที่อุบัติขึ้น ชาติ-ชรามรณะ-ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ

๕. อาการ ๒๐ (Modes)

“อาการ ๒๐” หมายถึง **องค์ประกอบแต่ละอย่าง อันเป็นดุจกำของสื่อ จำแนกตามส่วนเหตุ (Causes) และส่วนผล (Effects) ได้แก่**

- (๑) “**อดีตเหตุ ๕**” = อวิชา-สังขาร-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- (๒) “**ปัจจุบันผล ๕**” = วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา
- (๓) “**ปัจจุบันเหตุ ๕**” = อวิชา-สังขาร-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- (๔) “**อนาคตผล ๕**” = วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา

หมายเหตุ: “อาการ ๒๐” คือ หัวข้อที่กระจายให้เต็มในทุกช่วงของ “**สังเขป ๔**”

๖. มูล ๒ (Roots)

“มูล ๒” หมายถึง **กิลตที่เป็นตัวมูลเหตุ ซึ่งกำหนดเป็นจุดเริ่มต้นในวงจรแต่ละช่วง ได้แก่**

- (๑) “**อวิชา**” เป็นจุดเริ่มต้นในช่วงอดีต ส่งผลถึงเวทนาในช่วงปัจจุบัน
- (๒) “**ตัณหา**” เป็นจุดเริ่มต้นในช่วงปัจจุบัน ส่งผลถึงชรามรณะในช่วงอนาคต

ในอันดับต่อไป ให้พิจารณาในเรื่อง “กฎแห่งกรรม-กัมมัสสกตาปัญญา” ตามบทสวดมนต์ ดังนี้

กฎแห่งกรรม (The Law of Volitional Actions)

กฎข้อที่ ๑ **กัมมัสสะโกมมะที** (เรามีกรรมเป็นของๆ คน)

กฎข้อที่ ๒ **กัมมะทายาโท** (เราเป็นผู้รับผลของกรรม)

กฎข้อที่ ๓ **กัมมะโยนิ** (เรามีกรรมเป็นกำเนิด)

กฎข้อที่ ๔ **กัมมะพันธู** (เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์)

กฎข้อที่ ๕ **กัมมะประฏิสะระโณ** (เรามีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย)

กฎข้อที่ ๖ **ยัง กัมมัง ะริสสามิ** (เราจักทำกรรมอันใดไว้)

กัลลยาณัง วา ปาปะกัง วา (ดีหรือชั่วก็ตาม)

ตัสสะ ทายาโท ะริสสามิ (เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นๆ)

“กฎแห่งกรรม” มี ๖ ประการ อันเป็นปัญญาฝ่ายสมาธิ [จุดอุปาทาน-ทิพพจักขุญาณ ข้อ ๒ ในวิชา ๓ อันเป็นปัญญาเห็น “กฎแห่งกรรม” กับ “กฎกรรมของสัตว์-กัมมัสสกตา”] ได้แก่

(๑) สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน

(๒) สัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทแห่งกรรม

(๓) สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นกำเนิด

(๔) สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์

(๕) สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นที่พึ่ง

(๖) กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายโดยให้เลวและประณีต

นอกจากนี้ ยังหลักธรรม “ปัจฉิม ๒๔” ที่มีลักษณะกระบวนการคิดคล้ายคลึงกับ “ปฏิจจนมูปบาท ๑๒” ซึ่งเป็นการอธิบายลักษณะความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ ดังนี้

“ปัจจัย ๒๔” [อยู่ในบทสวดพระอภิธรรม – ข้อนี้มีประโยชน์สำหรับนักวิจัยในการอภิปรายผลการ วิจัย เพราะเป็นการแยกความสัมพันธ์ออกเป็น ๒๔ ประการ และเป็น “มหาปฏิฐาน” แห่งพุทธปัญญา] หมายถึง ลักษณะหรืออาการแห่งความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย ที่สิ่งหนึ่งหรือสภาวะธรรมอย่างหนึ่ง เป็น องค์ประกอบที่ช่วยเอื้อ เกื้อหนุน คำจุน เป็นเหตุ หรือเป็นเงื่อนไข ให้สิ่งอื่น หรือสภาวะธรรมอย่างอื่น เกิดขึ้น คงอยู่ หรือเป็น ไปอย่างใดอย่างหนึ่ง และย่อมเห็นผลแห่งกุศลวิบากที่ตามมา คือ “โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข-โทมนัส-อุปายาส” เช่นกัน ได้แก่

- (๑) “เหตุปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นเหตุ
- (๒) “อาร์มมณปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นอารมณ์
- (๓) “อธิปัตติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นเจ้าของ
- (๔) “อนันตรปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นภาวะต่อเนื่อง ไม่มีช่องระหว่าง
- (๕) “สมนันตรปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นภาวะต่อเนื่องทันที
- (๖) “สหชาติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเกิดร่วมกัน
- (๗) “อัญญมัญญปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยอาศัยซึ่งกันและกัน
- (๘) “นิสสยปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นที่อาศัย
- (๙) “อุปนิสสยปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นเครื่องหนุนหรือกระตุ้นเร้า
- (๑๐) “ปุเรชาติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเกิดก่อน
- (๑๑) “ปัจฉาชาติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเกิดทีหลัง
- (๑๒) “อาเสวนปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยการเข้าบ่อยหรือทำให้ชิน
- (๑๓) “กรรมปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นกรรมคือเจตจำนง
- (๑๔) “วิปากปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นวิบาก
- (๑๕) “อาหารปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นอาหาร หรือเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง
- (๑๖) “อินทริยปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นเจ้าของ
- (๑๗) “ฉานปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยภาวะจิตที่เป็นฉาน
- (๑๘) “มรรคปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นมรรค
- (๑๙) “สัมปยุตตปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยประกอบกัน
- (๒๐) “วิปยุตตปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยแยกต่างหากกัน
- (๒๑) “อติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยต้องมีอยู่
- (๒๒) “นัตติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยต้องไม่มีอยู่
- (๒๓) “วิคตปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยต้องปราศไป
- (๒๔) “อวิคตปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยต้องไม่ปราศไป

หมายเหตุ:

การกำหนดนั้นต้องกำหนดให้เป็น “**อารมณ์เดียว**” [อุเบกขา-เอกัคคตาแห่งสมาธิ = **จตุตถฌาน**] นั่นคือ “**อย่าให้เป็นอารมณ์คู่**” จึงจะสามารถรู้แจ้งใน “**สภาวะธรรมที่เป็นปัจจุบันธรรม**” ได้ คือ ต้องการรู้แจ้งรูปนามตรงที่กำหนดอยู่ว่า รูปนามตรง นั้นเอง ไม่ใช่ไปรู้รูปนามที่โน่น ตัวอย่าง “**ก้าวเป็นรูป-รู้เป็นนาม**” ก็พิจารณา “**ก้าวเป็นรูป**” นั้น สภาวะขณะกำลังก้าวเป็นอย่างไร “**รู้เป็นนาม**” ขณะกำลังก้าวไปนั้นมีความรู้ พร้อมอยู่ด้วย ให้ดูสภาวะความรู้ที่เกิดขึ้นแล้วดับไป เมื่อพิจารณาตรงที่เป็นปัจจุบันนี้ ทำบ่อยๆ เข้าก็จะรู้แจ้งแทงตลอดในสภาวะธรรมได้เด่นชัดมากขึ้น ย่อมตรงต่อคำที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ตอนหนึ่งว่า “**สิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมดับไปเป็นธรรมดา**” [ดวงตาเห็นธรรม = **ธรรมจักร**] ไม่ว่า “**อารมณ์ ๖: ทางตา-ทางหู-ทางจมูก-ทางลิ้น-ทางกาย-ทางใจ**” ก็ตาม บำเพ็ญเพียรประกอบด้วย “**ศีล-สมาธิ-ปัญญา**” [ไตรสิกขา] แก่กล้าแล้ว ก็จะสามารถทำลาย “**ความโลภ-ความโกรธ-ความหลง**” [อกุศลมูล ๓] คือ ความไม่รู้เป็นต้น ให้ออกไปจาก “**ขันธสันดาน**” [พินิจิต] ด้วยความไม่ประมาท ทำให้สตินทรีย์ไม่หวั่นไหว จนไม่ผลออยู่ทุกเมื่อในที่ทุกสถาน [มีสติสัมปชัญญะ นั่นคือ อริจิตต์ที่สหระคด้วย สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ] ก็จะพ้นจาก “**อกุศลธรรม**” เหล่านี้ได้

โดยหลักทั่วไปอันเป็นข้อประพจน์ปฏิบัติที่ประเสริฐสูงสุดเป็นสากลแห่งอริยสัจจ์ทั้งหลายนั้น (๑) “**สมณะ**” ทำให้เกิด “**ปัญญาในสมาธิ**” ได้แก่ วิชา ๓-อภิญา ๖ (๒) “**วิปัสสนา**” ทำให้เกิด “**ปัญญาในวิปัสสนา**” ได้แก่ อนุปัสสนา ๓-มหาวิปัสสนา ๑๘-ญาณ ๑๖ พละกำลังในฌานทั้ง ๒ นี้ ได้แก่ (๑) **สมถพละ-เจโตวิมุตติ** = “**อารัมมณูปนิชฌาน**” คือ การเพ่งอารมณ์แห่งกรรมฐาน กับ (๒) **วิปัสสนาพละ-ปัญญาวิมุตติ** = “**ลักขณูปนิชฌาน**” คือ การเพ่งลักษณะไตรลักษณ์ ที่เรียกว่า “**สามัญญลักษณะ**” อันเป็นข้อแห่งความหลุดพ้น โดยเกิดปัญญาเห็นธรรม ที่เรียกว่า “**ธรรมจลิตี-ธรรมนิยาม**” นั่นคือ (๑) **สุญญตะ-อนัตตตา** คือ ความว่าง-ความไม่ใช่ตัวตน (๒) **อนิมิตตะ-อนิจจตา** คือ ความไม่เที่ยง และ (๓) **อัปปลิหิตะ-ทุกขตา** คือ ความแปรปรวน-ความทุกข์ ฉะนั้น สมณะกับวิปัสสนาต่างก็มีวัตถุประสงค์พึงหลุดพ้นด้วยการตรัสรู้ใน “**อริยสัจจธรรม**” [อริยสัจจ์ ๔ คือ ความจริงอันประเสริฐเป็นสากลแห่งกฎธรรมชาติ ที่จะอธิบาย “**ปรากฏการณ์ทั้งหลายแห่งสรรพสิ่ง**” ได้ครบถ้วน นั่นคือ “**สภาวะธรรม**” ไม่ว่าจะ เป็น “**สังขตธรรม**” หรือ “**อสังขตธรรม**” ก็ตาม] มิฉะนั้น ผู้ปฏิบัติก็ต้องถึงคราว “**ฉิบหายเสียคุณอันใหญ่**” ที่จะมีโอกาสบรรลุถึง “**โลกุตตรธรรม**” ได้ ปัญญาทั้งหลายที่มาประชุมสัมปยุตต์กันครั้งใหญ่ในคราวเดียวกัน [**“ญาณสัมปยุตต์”** นั่นคือ “**โยนิโสมนสิการ**” ไม่ใช่ “**ญาณวิปยุตต์**” นั่นคือ “**อโยนิโสมนสิการ**”] จึงกลายเป็น “**ฌานปัจจย**” กับ “**มรรคปัจจย**” ที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมผู้นั้น เกิด (๑) “**ทัตสนานุตตรियะ**” คือ การเห็นอันเยี่ยม นั่นคือ การเห็นนิพพานด้วย “**ปัญญาเห็นธรรม**” [ธัมมัญญิตติญาณ] (๒) “**ปฏิบัติทานุตตรियะ**” คือ ข้อปฏิบัติอันเยี่ยม นั่นคือ การเจริญมรรคปฏิบัติด้วย “**อริยมรรคมีองค์ ๘**” [อัญญมคคังควิกาวณญาณ-ญาณทำให้แจ้งซึ่งองค์แห่งมรรค ๘] และ (๓) “**วิมุตตานุตตรियะ**” คือ ความหลุดพ้นอันเยี่ยม นั่นคือ “**อรหัตตผลวิมุตติ-สัมมาวิมุตติ**” ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม

ตาม ในส่วนของปัญญาในวิปัสสนานี้ หมายเอา “ญาณ ๑๖-โศภสญาณ” แห่งการตรัสรู้ “อริยสัจ ๔” เป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักธรรมคำสอนของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนี้

การเข้าถึงวิปัสสนาภูมิแห่งจตุรวิเศษธรรม [อริยสัจ ๔] ด้วย “โศภสญาณ” ทั้ง ๑๐ ขั้นตอน ได้แก่

(๑) “นามรูปปริเฉทญาณ”

(๑) ขั้น ๕ (๒) อายุตนะ ๑๒ (๓) ธาตุ ๑๘ (๔) อินทรีย์ ๒๒

(๒) “ปัจจัยปริคคหญาณ”

(๑) ปฏิจสมุปบาท ๑๒ (๒) ปฏิจสมุปปีนนธรรม ๖ (๓) กฏแห่งกรรม

(๓) “สัมมสนญาณ”

(๑) ไตรลักษณ์ (๒) กลาปสัมมสนะ [ญาณอยู่ระหว่างสัมมสนญาณกับอุท্থัพพญาณ]

(๔) “วิปัสสนาญาณ ๘” [วฏฐานคามินีปฏิปทา-การทบทวนขั้น ๕]

(๑) อุท্থัพพญาณ (๒) ภังคญาณ (๓) ภยญาณ (๔) อาทีนวญาณ (๕) นิพพิทาญาณ (๖) มุญจิสุกัมมตยาญาณ (๗) ปฏิสังขยาญาณ (๘) สังขารุเปกขาญาณ (๙) อนุนโถมญาณ

(๕) “โคตรภูญาณ”

(๖) “มรรคญาณ” [ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ = โลกุตตรญาณ]

(๑) โสคาปัตติมรรค (๒) สกทาคามีมรรค (๓) อนาคามีมรรค (๔) อรหัตตมรรค

(๗) “ผลญาณ” [สัมมาญาณ-วิมุตติญาณ-ทุกขนิโรธญาณ = โลกุตตรญาณ]

(๑) โสคาปัตติผล (๒) สกทาคามีผล (๓) อนาคามีผล (๔) อรหัตตผล

(๘) “ปัจจบเวกขณญาณ” [ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฏ์ ๓ = โลภียญาณ]

(๑) ญาณทัสสนะ ๑๕ (๒) ญาณทัสสนะ มีอาการ ๑๒

(๙) “อัสวักขยญาณ” [โลกุตตรญาณ]

(๑) อัสวักขยญาณ มีอาการ ๖๔

(๑๐) “พระนิพพาน” [บรมธรรม = โลกุตตรญาณ]

(๑) สอุปาทิเสสนิพพาน (๒) อนุปาติเสสนิพพาน [อรหัตตผลวิมุตติ-สัมมาวิมุตติ]

ฉะนั้น เมื่อนำหลักธรรม “ญาณ ๑๖-โศภสญาณ” ไปประยุกต์ใช้กับหลักธรรมอื่นๆ เพื่อความตรัสรู้สัมโพธิญาณให้ได้ นั้น พอสรุปได้ ๓ แนวทาง ซึ่งในทางปฏิบัติ นั้น ปัญญาารอบรู้ดังกล่าวนี้นี้เกิดขึ้นและดับไปพร้อมๆ กันในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้แก่

[A] แนวทางปฏิบัติตามธรรมสมาธิ

[B] แนวทางปฏิบัติตามสมชรรณ

[C] แนวทางปฏิบัติตามวิสุทธิมรรค

[A] แนวทางปฏิบัติตามธรรมสมาธิ

[วินัยเป็นข้อปฏิบัติให้บรรลุลความหลุดพ้นจากกิเลสเป็นที่สุด]

(พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 171-172 FILE 01)

ก็อีกประการหนึ่ง “กุศลธรรม” เหล่าใด ซึ่งมี “สังวร” เป็นมูล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว บุคคลผู้ทรง “วินัย” นั้นแล ชื่อว่า “เป็นทายาทแห่งกุศลธรรม” เหล่านั้น เพราะธรรมเหล่านั้น มี “วินัย” เป็นมูล [ข้อ ๔-ข้อ ๘ เรียกว่า “ธรรมสมาธิ ๕”] สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า:

- (๑) “วินัย” [ศีลวัตร] ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “สังวร” [ความสำรวม]
- (๒) “สังวร” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “อวิปปฏิสาร” [ความไม่เดือดร้อน]
- (๓) “อวิปปฏิสาร” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “ปราโมทย์” [ความปราโมทย์]
- (๔) “ปราโมทย์” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “ปีติ” [ความอิ่มใจ]
- (๕) “ปีติ” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “ปลัสัทธา” [ความสงบ]
- (๖) “ปลัสัทธา” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “สุข” [ความสุข]
- (๗) “สุข” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “สมาธิ” [ความตั้งใจมั่น]
- (๘) “สมาธิ” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “ยถาภูตญาณทัสสนะ” [ความรู้เห็นตามเป็นจริง]
- (๙) “ยถาภูตญาณทัสสนะ” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “นิพพิทา” [ความเบื่อหน่าย]
- (๑๐) “นิพพิทา” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “วิราคะ” [ความถ้อยทอดกิเลส-มรรคญาณ]
- (๑๑) “วิราคะ” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “วิมุตติ” [ความหลุดพ้น-ผลวิมุตติ]
- (๑๒) “วิมุตติ” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “วิมุตติญาณทัสสนะ” [ความรู้เห็นความหลุดพ้น-ผลญาณ-ปัจเจกขณญาณ]
- (๑๓) “วิมุตติญาณทัสสนะ” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “อนุปาทาปรินิพพาน” [ความดับสนิทหาเชื่อกันได้-อาสวักขณญาณ]

อย่างไรก็ตาม ก็ให้เกิดปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ [ปฏิภาณปฏิสัมภิตา] ด้วย เพื่อให้เข้าใจอย่างละเอียดลึกซึ้งในเรื่องแหล่งกำเนิดแห่งธรรมทั้งปวงดียิ่งขึ้น ให้พิจารณาถึงแนวทางในการศึกษาค้นคว้าวิจัยธรรมทั้งหลายในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “ไตรสิกขา-สิกขา ๓” [ศีล-สมาธิ-ปัญญา: อธิศีลสิกขา-อธิจิตตสิกขา-อธิปัญญาสิกขา] ที่สัมปยุตต์ด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” [อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือ อัฏฐมัคคังควิภาวนญาณ-ญาณทำให้แจ้งซึ่งองค์แห่งมรรค ๘] ดังนี้

[๑] อธิศีลสิกขา-ปัญญาในศีล: สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ

- (๑) “วินัย” คือ พุทธบัญญัติกำหนดระเบียบความเป็นอยู่ และกำกับความประพฤติ
- (๒) “สังวร” คือ ความสำรวม การระวังปิดกั้นบาปอกุศล
- (๓) “อวิปปฏิสาร” คือ ความไม่เก้อเขิน ความไม่ร้อใจ ย่อมไม่มีแก่ผู้ทุศีล มีแก่ผู้มีศีลสมบูรณ์
* ให้พิจารณาสมาทานประพฤติได้ด้วย ศีล ๕-เบญจศีล = เบญจธรรม [เมตตาและกรุณา-
สัมมาอาชีวะ-กามสังวร-สังจาจะ-สติสัมปชัญญะ]

[๒] อธิจิตตสิกขา-ปัญญาในสมาธิ: สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ

[สมาธิภาวนา ๔: ทิฏฐิธัมมสุขวิหาร-สติสัมปชัญญะ-ญาณทัสสนะ-อาสวัชชญาณ]

- (๔) “ปราโมทย์” คือ ความชื่นบานใจ ร่าเริงสดใสร่า
- (๕) “ปีติ” คือ ความอิ่มใจ ความปลื้มใจ
- (๖) “ปัสสัทธิ” คือ ความสงบผ่อนคลายรื่นสบาย
- (๗) “สุข” คือ ความรื่นใจ ไร้ความข้องขัด
- (๘) “สมาธิ” คือ ความสงบตั้งมั่นสนิทของจิตใจ
- (๙) “ยถาภูตญาณทัสสนะ” คือ ความรู้ความเห็นตามเป็นจริง = วิปัสสนาอย่างอ่อน-ตรุณวิปัสสนา
[ญาณ ๔: สังขารปริจเฉทญาณ-กัณหาวิตรณญาณ-สัมมสนญาณ-มัคคามัคคญาณ]
* ให้พิจารณาทำสมาธิให้ถึงจุดตถนิมิต [ญาณในธรรมอุปการะแก่สมาธิ ๘-รูปฌาน ๔ (จิต
ปราศจากนิวรณ์)-อรุฌาน ๔] ปฏิสังยุตด้วย วิชชา ๓-อภิญญา ๖ = สมธรรมชาติ

[๓] อธิปัญญาสิกขา-ปัญญาในวิปัสสนา: สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ

- (๑๐) “นิพพิทา” คือ ความหน่ายที่เกิดขึ้นจากปัญญาพิจารณาเห็นความจริง = วิปัสสนามีกำลัง-พลว
วิปัสสนา [ญาณ ๔: ภัยตูปัญฐานญาณ-อาทีนวญาณ-มูญจิตุกัมยตาญาณ-สังขารูปกขาญาณ]
- (๑๑) “วิราคะ” คือ ความเข้าไปตัดเสียซึ่งวัฏฏะ [วัฏฏูปัจเฉท] = มรรค
- (๑๒) “วิมุตติ” คือ ความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ = อรหัตตผล [อรหัตตผลวิมุตติ]
- (๑๓) “วิมุตติญาณทัสสนะ” คือ ความรู้เห็นว่าจิตหลุดพ้นแล้วจากอัสวะทั้งหลาย = ปัจจเวกขณญาณ
[ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฏ์ ๓ มีอาการ ๑๒ มีคุณ ๑๕ ประการ-อาสวัชชญาณมีอาการ ๖๔]
- (๑๔) “อนุปาทาปรินิพพาน” คือ การดับกิเลสไม่มีเบญจขันธ์เหลือ [อนุปาติเสสนิพพาน]
* ให้พิจารณาสภาวะธรรมในมนสิการกรรมฐานด้วย มหาวิปัสสนา ๑๘-อริยมรรค ๘ = สมธรรมชาติ

[B] แนวทางปฏิบัติตามสมถกรรม

[๗๒๕] คำว่า “สมถกรรม” [ธรรมสงบ-กรรม ๓๗ ประการ] ความว่า:
(พระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๒ - หน้าที่ 802 FILE ๖9)

[I] ฝ่ายสมถพละ [ปัญญาในสมาธิ-อาร์มมณูปนิชฌาน]

[๑] ในอันดับ ข้อ ๑-๗ คือ **ญาณในธรรมอุปการะแก่สมาธิ ๘** [ปริตตะ-กามาวจร]

- (๑) เพราะท่านละ “**กามฉันทะ**” ได้แล้ว “**เนกขัมมะ**” จึงเป็น “**สมถกรรม**” [Monastic Observances]
- (๒) เพราะท่านละ “**พยาบาท**” ได้แล้ว “**อัพยาบาท**” จึงเป็นสมถกรรม
- (๓) เมื่อท่านละ “**ถีนมิทระ**” ได้แล้ว “**อาโลกสัญญา**” จึงเป็นสมถกรรม
- (๔) เพราะท่านละ “**อุทธัจจะ**” ได้แล้ว “**อวิกขลปะ**” จึงเป็นสมถกรรม
- (๕) เพราะท่านละ “**วิจิกิจฉา**” ได้แล้ว “**ธรรมวัตถาน**” จึงเป็นสมถกรรม
- (๖) เพราะท่านละ “**อวิชชา**” ได้แล้ว “**ญาณ**” [ฌาน] จึงเป็นสมถกรรม
- (๗) เพราะท่านละ “**อรติ**” ได้แล้ว “**ปราโมทย์**” จึงเป็นสมถกรรม

หมายเหตุ: นับจากขั้นนี้ไป เรียกว่า “**กุศลธรรมทั้งปวง**” = (๑) **มหัคคตะ** [คั่นระหว่าง กามาวจร กับ โลกุตตระ] และ (๒) **อปัปมาณะ**

[๒] ในอันดับ ข้อ ๘-๑๑ คือ **รูปฌาน ๔** [มหัคคตะ-รูปร่าง]

- (๘) เพราะท่านละ “**นิรวรณ**” ได้แล้ว “**ปฐมฌาน**” [วิตก-วิจารณ์-ปีติ-สุข-เอกัคคตา] จึงเป็นสมถกรรม
- (๙) เพราะท่านละ “**วิตก-วิจารณ์**” ได้แล้ว “**ทุติยฌาน**” [ปีติ-สุข-เอกัคคตา] จึงเป็นสมถกรรม
- (๑๐) เพราะท่านละ “**ปีติ**” ได้แล้ว “**ตติยฌาน**” [สุข-เอกัคคตา] จึงเป็นสมถกรรม
- (๑๑) เพราะท่านละ “**สุข**” ได้แล้ว “**จตุตถฌาน**” [อุเบกขา-เอกัคคตา = จิตประภัสสร] จึงเป็นสมถกรรม

[๓] ในอันดับ ข้อ ๑๒-๑๕ คือ **อรุณรูปฌาน ๔** [มหัคคตะ-อรุณรูป]

- (๑๒) เพราะท่านละ “**รูปสัญญา-ปฏิขัมมสัญญา-นันทตตสัญญา**” ได้แล้ว “**आกาสาณัญญาตนะสมาบัติ**” จึงเป็นสมถกรรม
- (๑๓) เพราะท่านละ “**आกาสาณัญญาตนะสัญญา**” ได้แล้ว “**วิญญาณัญญาตนะสมาบัติ**” จึงเป็นสมถกรรม
- (๑๔) เพราะท่านละ “**วิญญาณัญญาตนะสัญญา**” ได้แล้ว “**आกิณญัญญาตนะสมาบัติ**” จึงเป็นสมถกรรม
- (๑๕) เพราะท่านละ “**आกิณญัญญาตนะสัญญา**” ได้แล้ว “**เนวสัญญานาสัญญาตนะสมาบัติ**” จึงเป็นสมถกรรม

[II] ฝ่ายวิปัสสนาพละ [ปัญญาในวิปัสสนา-ลักษณะปนิชฌาน]

[๔] ในอันดับ ข้อ ๑๖-๓๓ คือ มหาวิปัสสนา ๑๘ [คั่นระหว่าง มหัคคตะ-อัปมาณะ]

- (๑๖) เพราะท่านละ “นิจสัญญา” ได้แล้ว “อนิจจานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม
- (๑๗) เพราะท่านละ “สุขสัญญา” ได้แล้ว “ทุกขานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม
- (๑๘) เพราะท่านละ “อตตสัญญา” ได้แล้ว “อนัตตานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม
- (๑๙) เพราะท่านละ “นันทสัญญา” [ความเพลิดเพลิน] ได้แล้ว “นิพพิทานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม
- (๒๐) เพราะท่านละ “ราคสัญญา” ได้แล้ว “วิราคานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม
- (๒๑) เพราะท่านละ “สมุทยสัญญา” ได้แล้ว “นิโรธานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม
- (๒๒) เพราะท่านละ “อาทานสัญญา” [ความสำคัญโดยความถ่อมมัน] ได้แล้ว “ปฏินิสัคคานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม
- (๒๓) เพราะท่านละ “ฉนสัญญา” [สำคัญว่าเป็นก่อน] ได้แล้ว “ขยานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม
- (๒๔) เพราะท่านละ “อายุหนา” [การประมวลมา] ได้แล้ว “วยานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม
- (๒๕) เพราะท่านละ “ฐวสัญญา” [สำคัญว่ายั่งยืน] ได้แล้ว “วิปริณามานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม
- (๒๖) เพราะท่านละ “นิमितตสัญญา” ได้แล้ว “อนิมิตตานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม
- (๒๗) เพราะท่านละ “ปณิธิสัญญา” [การตั้งมั่นแห่งกิเลส] ได้แล้ว “อัปปณิหิตานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม
- (๒๘) เพราะท่านละ “อภินิเวส” [ยึดมั่น-อตตภินิเวส] ได้แล้ว “สุญญตานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม
- (๒๙) เพราะท่านละ “สाराทานภินิเวส” [ยึดมั่นด้วยยึดถือว่าเป็นสาระ] ได้แล้ว “อริปัญญาธรรมวิปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม [การเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง]
- (๓๐) เพราะท่านละ “สัมโมหาภินิเวส” [ยึดมั่นด้วยความลุ่มหลง] ได้แล้ว “ยถาภูตญาณทัสนะ” จึงเป็นสมธรรม
- (๓๑) เพราะท่านละ “อาลยาภินิเวส” [ยึดมั่นในอาลัย] ได้แล้ว “อาทีนวานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม
- (๓๒) เพราะท่านละ “อัปปฏิสังขา” [ไม่พิจารณา] ได้แล้ว “ปฏิสังขานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม
- (๓๓) เพราะท่านละ “สังโยคาภินิเวส” [ยึดมั่นในการประกอบกิเลส] ได้แล้ว “วิวัฏฏานุปัสสนา” จึงเป็นสมธรรม

[๕] ในอันดับ ข้อ ๓๔-๓๗ คือ อริยมรรค ๔ [โมณะ = ญาณในอริยมรรค ๔ หรือ อัปมาณะ-โลกุตตระ]

- (๓๔) เพราะท่านละ “กิเลสอันตั้งอยู่ในฐานเดียวกับทัญญู” ได้แล้ว “โสดาปัตติมรรค” จึงเป็นสมธรรม
- (๓๕) เพราะท่านละ “กิเลสอย่างหยาบ” ได้แล้ว “สกทาคามิมรรค” จึงเป็นสมธรรม
- (๓๖) เพราะท่านละ “กิเลสอย่างละเอียด” ได้แล้ว “อนาคามิมรรค” จึงเป็นสมธรรม
- (๓๗) เพราะท่านละ “กิเลสทั้งปวง” ได้เด็ดขาดแล้ว “อรหัตตมรรค” จึงเป็นสมธรรม

[C] แนวทางปฏิบัติตามวิสุทธิมรรค

“วิสุทธิ ๗” หมายถึง ความหมดจด-ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ-ธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยังไตรสิกขาให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดหมาย นั่นคือ “นิพพาน” กล่าวอีกนัยหนึ่ง “วิสุทธิ ๗” หมายถึง ขั้นตอนการชำระ “ศีล-สมาธิ-ปัญญา” แห่งไตรสิกขา ให้หมดจดจากกิเลสทั้งปวง อันได้แก่ (๑) วิติกมกิเลส (๒) ปริยภูฐานกิเลส และ (๓) อนุสยกิเลส ในทุกขั้นตอนของการกำจัดกิเลสทั้งหลายนั้น อาศัยจิตที่ปราศจากนิวรณ์ [จิตประภัสสร: ไม่สทรรคด้วย กามฉันทะ-พยาบาท-ถีนมิตตะ-อุทธัจจกุกกุจจะ-วิกิจจนา-อวิชชา-อโรติ-อกุศลธรรมทั้งปวง = สติ] กับปัญญาที่บริสุทธิ์ [อุเบกขาแห่งตัดมัมหมัตตตา: ความเป็นกลางในอารมณ์นั้นๆ เพราะมีปัญญารู้อบด้วยญาณในวิปัสสนาทั้งหลาย = สัมปชัญญะ] ดังนี้

[๑] ฝ่ายอริสัลลสิกขา (ธรรมวินัยปิฎกทั้งปวง = สุตมยญาณ)

(๑) **ศีลวิสุทธิ** -ปารีสุทธิศีล ๔ [ปาฏิโมกขสังวรศีล-อินทริยสังวรศีล-อาชีวาปารีสุทธิศีล-ปัจฉัยสันนิสิตศีล (ปัจฉัยปัจจเวกขณะ-พิจารณาปัจฉัย ๔)] -ศีล ๕ [สมาทานศีล] อีกนัยหนึ่ง “**ศีลวิสุทธิ**” คือ ความหมดจดแห่งศีล นั่นคือ รักษาศีลตามภูมิขั้นของตนให้บริสุทธิ์ และให้เป็นไปเพื่อสมาธิ วิสุทธิมีคํ่าว่าได้แก่ ปารีสุทธิศีล ๔

[๒] ฝ่ายอริจิตตสิกขา (สุตตันตปิฎกทั้งปวง = สุตมยญาณ) โดยรวมเป็น “**ภาวนามยปัญญา**”

(๒) **จิตตวิสุทธิ** -รูปฌาน ๔-อรุปรฌาน ๔ [สมาบัติ ๘-ฌานสมาบัติ] -สัญญาเวทิตนโรธ [นิโรธสมาบัติ] -วิชชา ๓-วิชชา ๘-อภิญญา ๖-ญาณ ๓ [อดีตังสญาณ-อนาคตังสญาณ-ปัจจุปปันนังสญาณ ในอัทธา ๓ หรือกาลทั้ง ๓ อย่าง] อีกนัยหนึ่ง “**จิตตวิสุทธิ**” คือ ความหมดจดแห่งจิต นั่นคือ ฝึกอบรมจิตจนบังเกิดสมาธิพอเป็นบาทฐานแห่งวิปัสสนา วิสุทธิมีคํ่าว่าได้แก่ สมาบัติ ๘ พร้อมทั้งอุปจาร

[๓] ฝ่ายอริปัญญาสิกขา (อภิธรรมปิฎกทั้งปวง = สุตมยญาณ) โดยรวมเป็น “**ภาวนามยปัญญา**”

(๓) **ทัญญูวิสุทธิ** -ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ-นามรูปปริจเจตญาณ [ทุกขญาณ] อีกนัยหนึ่ง “**ทัญญูวิสุทธิ**” คือ ความหมดจดแห่งทัญญู นั่นคือ ความรู้เข้าใจมองเห็นนามรูปตามสภาวะที่เป็นจริง เป็นเหตุข่มความเข้าใจผิดว่าเป็นสัตว์บุคคลเสียได้ เริ่มดำรงในภูมิแห่งความไม่หลงผิด **ข้อนี้จัดเป็นขั้นกำหนดทุกขสังขัจ** [อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข]

(๔) **กังขาวิตรณวิสุทธิ** -จุตูปปาตญาณ [ทิพพจักขุญาณ] -ปัจฉัยปริคคหญาณ-ธรรมฐิติญาณ-ยถาภูตญาณ [สมุทฺถญาณ-ทุกขสมุทฺถญาณ] อีกนัยหนึ่ง “**กังขาวิตรณวิสุทธิ**” คือ ความหมดจดแห่งญาณเป็นเหตุข้ามพ้นความสงสัย ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้ นั่นคือ กำหนดรู้ปัจฉัยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัยในกาลทั้ง ๓ [ปฏิจจนสมุปปาท ๑๒] ข้อนี้ตรงกับ “**ธรรมฐิติญาณ-ยถาภูตญาณ-สัมมาทัสสนะ**” และ จัดเป็นขั้นกำหนดสมุทฺถสังขัจ

- (๕) **มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ** – สัมมาทัสสนะ–อุทฺทปัพพญาณ อีกนัยหนึ่ง **“มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ”** คือ ความหมจดจดแห่งญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง นั่นคือ เริ่มเจริญวิปัสสนาต่อไปด้วยพิจารณากลาป จนมองเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย [ไตรลักษณ์–สามัญลักษณะ] ได้แก่ “อนิจจัง–ทุกขัง–อนัตตา” อันเรียกว่า “อุทฺทปัพพานุปัสสนา” เป็นตรุณวิปัสสนา คือวิปัสสนาญาณอ่อนๆ แล้วมี “วิปัสสนูปกิเลส” เกิดขึ้น กำหนดได้ว่าอุปกิเลสทั้ง ๑๐ แห่งวิปัสสนานั้นมิใช่ทาง ส่วนวิปัสสนาที่เริ่มดำเนินเข้าสู่วิถีนั่นแลเป็นทางถูกต้อง เตรียมที่จะประคองจิตไว้ในวิถีสื่อ “วิปัสสนาญาณ” นั้นต่อไป **ข้อนี้จัดเป็นขั้นกำหนดมัคคสังข**
- (๖) **ปฏิบัติทาญาณทัสสนวิสุทธิ** – วิปัสสนาญาณ ๘: อุทฺทปัพพญาณ–ภังคญาณ–ภยญาณ–อาทีนวญาณ–นิพพิทาญาณ–มฺญูจิตฺตัมยตาญาณ–ปฏิสังขยาญาณ–สังขารูปกขาญาณ–อนุโลมญาณ พร้อมสัมปยุตต์ด้วย โคตรกฺขญาณ อีกนัยหนึ่ง **“ปฏิบัติทาญาณทัสสนวิสุทธิ”** คือ ความหมจดจดแห่งญาณอันรู้เห็นทางดำเนิน นั่นคือ ประกอบความเพียร ในวิปัสสนาญาณทั้งหลายเริ่มแต่ “อุทฺทปัพพานุปัสสนาญาณ” ที่พ้นจากอุปกิเลสดำเนินเข้าสู่วิถีสื่อแล้วนั้น เป็นต้นไป จนถึง “สังขานุโลมิกญาณ” หรือ “อนุโลมญาณ” อันเป็นที่สุดแห่งวิปัสสนา ต่อแต่นี้ก็จะเกิด “โคตรกฺขญาณ” คั่นระหว่างวิสุทธิข้อนี้กับข้อสุดท้าย เป็นหัวต่อแห่ง “ความเป็นปุถุชน” กับ “ความเป็นอริยมุคค” โดยสรุป วิสุทธิข้อนี้ ก็คือ “วิปัสสนาญาณ ๘” [กระบวนการทบทวนขั้น ๕]
- (๗) **ญาณทัสสนวิสุทธิ** – มัคคญาณ [ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติทาญาณ] พร้อมสัมปยุตต์ด้วย ผลญาณ [นิโรธญาณ]–ปัจจเวกขณญาณ–อาสวักขยญาณ [อนันตริกสมาธิญาณ]–นิพพาน [ทุกขนิโรธญาณ] หลังจากนั้น ย่อมเกิด “จตุปฏิสัมภิทาญาณ–ปฏิสัมภิทา ๔” [ปฏิสัมภิตปิตตะ (ข้อ ๑ ในอรหัตต์ ๕)] ได้แก่ อรรถปฏิสัมภิทาญาณ–ธรรมปฏิสัมภิทาญาณ–นิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ–ปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณ ฉะนั้น “สังขภาวะแห่งความเป็นปุถุชน” [จตุสังขภาวะ–พระอรหัตตจินาสพ] ย่อมถึงความไพบูลย์ด้วยโลกุตตรธรรมทั้งหลาย อีกนัยหนึ่ง **“ญาณทัสสนวิสุทธิ”** คือ ความหมจดจดแห่งญาณทัสสนะ นั่นคือ ความรู้ใน “อริยมรรค ๘–มรรคญาณ” [ปัญญาอริยะ–โลกุตตรปัญญา] อันเกิดถัดจาก “โคตรกฺขญาณ” เป็นต้นไป เมื่อมรรคเกิดแล้วผลจิตแต่ละอย่างย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไปจาก “มรรคญาณ” นั้นๆ “ความเป็นอริยมุคค” ย่อมเกิดขึ้นโดยวิสุทธิข้อนี้ เป็นอันบรรลุผลที่หมายสูงสุดแห่งวิสุทธิ หรือไตรสิกขา หรือการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

ตามรายละเอียดเนื้อหาสาระที่บรรยายมาข้างต้นนั้น ก็ขอให้ผู้ปฏิบัติธรรม มีเข้าถึง “**สัมปติ**” คือ เกิดความ อิ่มเอิบเต็มคำในธรรมทั้งปวงอย่างลึกซึ้งกว่าวไกลด้วย “**ธรรมสามัคคี**” ที่มาประจบรวมกันเป็นหนึ่งเดียวใน “**อริยมรรคมีองค์ ๘**” [ซึ่งประกอบด้วยปัญญาคู่ต่อไปนี้: **ปัจจุตตลักษณะ-สามัญลักษณะ**: Uniqueness–Universality หรือ **อนุโลม-ปฏิโลม**: Deduction–Induction หรือ **วิเคราะห์-สังเคราะห์**: Analysis–Synthesis] ก็อย่าเกิด “**ปัญญาหางอึ่ง**” [หรือเพียง “**ไตรภวนวิชา**” อย่างเดียว แคเอาตัวรอดได้เปรียบเหนือคนอื่น คือ “**อิมอยู่คนเดียว**” นั้น “**มันไม่ร่อย**” เพราะไม่รู้จักคำว่า “**จาคะ**” คือ เสียสละด้วยการแบ่งปันทั้งทรัพย์สินและปัญญา] อันหมายถึง “**อสัมปชัญญะ**” [ไม่มีปัญญาแห่งโยนิโสมนสิการในการไตร่ตรองแห่งวิจารณ์เจตสิก] กับ “**มูถฐัสจจะ**” [ไม่มีสติความระลึกได้ที่จะมีความนึกคิดแห่งวิตกเจตสิก] นั่นคือ “**อวิชา-โมหะ**” แต่ให้เกิด ปัญญาเข้าถึง “**ปรมัตตัสจจะ**” อย่างแท้จริง ให้ทบทวนแนวทางประพฤติปฏิบัติอันเป็น “**สัมมาปฏิบัติพาอัน ยิ่ง**” เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสวัฏฏะ [โลกธรรม ๘] ไปสู่ภพภูมิแห่งวิวิฏฐะ [บรมธรรมแห่งพระนิพพาน โดยส่วนเดียวเท่านั้น] ด้วยหลักวิปัสสนากัมมัฏฐานใน ๓ ประการ ดังนี้

- [A] แนวทางปฏิบัติตามธรรมสมาธิ
- [B] แนวทางปฏิบัติตามสมชธรรม
- [C] แนวทางปฏิบัติตามวิสุทธีมรรค

ฉะนั้น การเห็นประโยชน์ส่วนตนก่อนนั้น คือ (๑) “**ปัญญา-อัตตนาถะ**” [อัตตहितสมบัติ คือ ความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ตน] กับ (๒) “**กรุณา-โลกนาถ**” [ปรหิตปฏิบัติ คือ การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น] ในปัจจัย ทั้ง ๒ ประการ นี้ คือ “**พุทธคุณ ๒**” หรือเรียกว่า “**มหาโพธิสมภาร**” อันเป็นคุณสมบัติที่เกื้อกูลความเป็น พระพุทธเจ้า ที่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประพฤติปฏิบัติมาดีแล้ว [ญาชธรรม] นอกจากนี้ ก็อย่าลืมน่า “**พระไตรปิฎก**” คือ หลักธรรมคำสอน พระสัทธรรมคำสอน พุทธวาจา [อริยสาวกวาจา] พระศาสนา พระสัทธรรม พระธรรมวินัย หรือ การประพฤติพรหมจรรย์ [พรหมจริยา] อันเป็น (๑) หลักพระศาสนา [พระพุทธานุศาสน์: The Religion of Buddhism] และเป็น (๒) หลักปรัชญา [พุทธปรัชญา: The Philosophy of Buddhism] ในเวลาเดียวกัน และในส่วนที่เป็น “**โลกียะ**” [ภาวะแบบโลกๆ] ที่เรียกว่า (๓) “**วิทยาศาสตร์**” นั้น คือ “**พุทธศาสตร์**” [The Science of Buddhism] อันเป็นต้นแบบแห่งความเชื่อ ความศรัทธา ความเลื่อมใส ภูมิหลังแห่งทฤษฎี ที่มีคุณูปการยิ่งในศาสตร์สมัยใหม่ ที่พระศาสดาทรงค้นพบและเห็นตามเป็นจริงมา เกือบ ๒,๖๐๐ ปี ล่วงมาแล้ว...นี้ สิ่งที่เป็นหลักธรรมคำสอนอันเป็นแก่นแท้ของพระศาสนานั้น ชาวพุทธต้อง เข้าใจให้ลึกซึ้งและกว้างไกลแห่งความเป็นสากลด้วยกฎธรรมชาติดังแท้จริง ไม่ใช่รู้แบบงูๆ ปลาๆ ให้เสีย ชาติเกิดเปล่าๆ ในทางกลับกัน มนุษย์คนไทยที่ว่าตนนับถือพระพุทธศาสนา ลองคิดหวนกลับจาก ความสำคัญผิดในตนว่าเป็น “**ผู้รู้มาก**” [จบปริญญาเอก] แล้วไตร่ตรองถึงพุทธปรัชญากับพระพุทธศาสนา ใหม่ เอาให้แจ่มแจ้งแดงแจ๋ คิดแบบผู้ศรัทธาอันพึงเป็น ไม่ใช่พวกสกุลต่ำทราบบัญญาคิดกัน ว่า บุคคลที่เป็น นักศาสนา นักปรัชญา นักวิทยาศาสตร์ คนแรกของโลกนั้น คือใครกันแน่ โดยพิจารณาเอาเกณฑ์เวลาเป็น หลัก อย่าไปยึดแบบพวกฝรั่งซึ่งล้าหลังแล้ว [อย่าใช้สันตินคิด] เช่น

วัดอุโบสถบ้านเชียงที่จังหวัดอุดรธานี เป็นอารยธรรมที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในโลก มากกว่าอารยธรรมของชาวอียิปต์ [Egypt] แต่นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสไม่ยอมรับเลย เพราะมันเปลี่ยนประวัติศาสตร์โลกใหม่ไปเลย เป็นต้น ก็อย่าไปเถียงให้เสียชีพเปล่าๆ เพราะไปชนะเขาแล้ว ไม่รู้จะเอาไปทำอะไรต่อ หมดปัญญา มีแต่พวกชุดของเก่าไปขายกันในตลาดพระเครื่องเท่านั้น ถ้าไปคิดมาก เดี่ยวก็มีพวกมาบอกว่า “เดี๋ยวโลกจะแตกแล้วไม่เกิด ๑๐๐ ปี หลุดคำจะมากินโลกไปด้วย” [พอกับข่าวลือเรื่อง “วันสิ้นโลก-Doomsday” เมื่อปี 1999 จะมีดาวเคราะห์มาเรียงกัน ๑๐ ดวง มีพระอาทิตย์ขึ้น ๒ ดวง ประเทศไทยมากกว่านั้น เป็นแสนๆ ดวง คือ คนหัวล้านมากขึ้น เป็นที่สะท้อนแสงแดด ทำให้โลกร้อนก็ได้ เราลืมหัดไปเรื่องนี้ แต่จริงๆ มีแต่เรื่องนักเรียนก็แตกกับตแตกเพราะอาหารเป็นพิษ อย่างนี้แหละ โลกแตกจริงๆ ไม่เชื่อก็ลองดู อาหารเป็นพิษ เพราะอาหารการกินของคนไทยสกปรกมีสารพิษเจือปนมาก เลือกกินเอาเอง สุขภาพคนไทยอ่อนแอ โดยเฉพาะสมองมีอาการเริ่มอ่อนตั้งแต่เด็กแรกเกิด คงจะมาเลือกเกิดเป็นคนโง่ อะไรทำนองนั้น] สำหรับเรื่องการคิดนอกกรอบนั้น สังคมไทยยังไม่ค่อยยอมรับ เพราะชินคุ้นเคยกับความคิดแบบเก่า ถ้าสมัยพอตนเองแก่ลง ก็คิดสมประโยชน์กับแนวความคิดนั้นๆ รักษาผลประโยชน์ให้ตนมากที่สุด กดหัวพวกคนรุ่นใหม่ให้โง่ หลงในอบายมุขเข้าไว้ แทนที่จะช่วยกันส่งเสริมคนรุ่นใหม่ให้มีปัญญาไปบุลย์เช่นแนวคิดในแบบพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง มิฉะนั้น จะโง่กันแบบซ้ำซ้อนเป็นนิตย์กาล คนดีถ้ามีจริง ก็ออกมาแสดงฤทธิ์ได้แล้ว หดหัวเป็นลูกเต่าอยู่ทำไม ออกมาช่วยสังคมในทางตรงหรือทางอ้อมกันดีกว่า อย่างน้อยก็เป็นผู้รู้ ผู้เป็นปราชญ์ ชี้แนะแนวทางดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง คนละไม้คนละมือ อย่าไปรอให้นกกระสาบินลงมาช่วยเลย “ให้พึ่งตนเองดีที่สุด” หลักดำเนินชีวิตตามคำสอนพระพุทธเจ้า นั้น เป็นข้อประพฤติปฏิบัติที่ง่าย ใช้ได้จริงในชีวิตประจำวันในทุกสาขาอาชีพ ไม่ใช่พูดรัสไว้ให้แก่ผู้เป็นสมณเพศเพียงอย่างเดียว ไปอ่าน เมื่อรู้เข้าใจถูกต้องแล้ว ก็นำมาปฏิบัติให้เห็นจริง โดยเฉพาะ “การทำอานาปานสติสมาธิ” จะเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนและการทำงานให้ดีขึ้น เพราะไม่โง่เขลาเบาปัญญา มัวแต่ส่งไลน์หาโคตรเหง้าอะไรก็ไม่รู้ อย่าไปส่งจิตออกข้างนอกให้หมาตื่น ไก่ตื่น กันเลย มองจิตของตัวเอง มันเป็นอย่างไร พร้อมด้วยนึกตรองถึงขณะหายใจเข้ากับหายใจออก แล้วจิตมันเป็นอย่างไร อย่าไปคิดเรื่องอื่น แล้วนำเทคนิคนี้ ไปใช้กับการทำงาน การประกอบอาชีพอย่างจริงจัง ไม่คิดเรื่องอื่น คิดเฉพาะเรื่องที่อยู่ข้างหน้าตน มองให้เห็นประโยชน์จากอดีต ไปถึงอนาคต และปัจจุบัน มันเป็นอย่างไร จะทำอย่างไร แล้วหายใจเข้า กับหายใจออก อย่าลืมหายใจของตัวเองนั้นแหละ ตัวการสร้างฤทธิ์ปัญญาให้แก่ตนเอง ถ้าเข้าใจเรื่องนี้ดีพอ ก็จะกลายร่างจาก (๑) **หมา กลายเป็นคน** [อบายภูมิ] (๒) **จากคนกลายเป็นมนุษย์** [กามาจรภูมิ] (๓) **จากมนุษย์กลายเป็นพรหม** [รูปาวจรภูมิ-อรูปาวจรภูมิ] (๔) **จากพรหมกลายเป็นเทพเทวดา** [โลกุตตรภูมิ-อปริยาปันนภูมิ (ขั้นที่ไม่นับเนื่องในวิญญูะ ระดับที่ไม่ถูกจำกัด)] ได้จริงๆ แต่จะทำตนจากหมากลายเป็นเทพเทวดาเลยนั้น ย่อมเป็นไปได้ยากมาก หรือเป็นไปได้เลย ต้องค่อยๆ ประพฤติปฏิบัติสะสมบารมีไปเรื่อยๆ ใจร้อนไม่ได้มรรคผลอย่างแน่นอน แต่ถ้าชอบอยู่กับหมา [คนชั่ว-มหาโจร] คิดว่าหมามันซื่อสัตย์กว่าคน ก็เชิญตามสบายตามอัธยาศัย แล้วมาบอกว่าปฏิบัติธรรม มันเสียเวลาเปล่าๆ เพราะไม่ผ่านข้อมีสติสัมปชัญญะ เพราะอยู่ด้วยความประมาทธรรม แทนที่จะเป็น “อปปมาทะ” คือ ความไม่ประมาท ก็อย่าฝันถึงธรรมขั้นสูงอีกเลย นั่นเอง ในความเป็น

จริง เขาพากันเป็นพระพุทธรูปเจ้ากันเจียบๆ เขาทำกันแบบนี้ ตามที่กล่าวมาข้างต้น เขาทำกันมาเกือบ ๒,๖๐๐ ปี ผ่านมาแล้ว ไม่ใช่เพิ่งจะทำกันเมื่อวานนี้ จนรวบรวมเป็นหนังสือ ตำรา คัมภีร์ ที่เรียกว่า “พระไตรปิฎก” แล้ว ยังโง่ไม่รู้อีกหรือ เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ที่สุดในชีวิต ไม่ใช่เรื่องมาพูดคุยกันเล่น ฆ่าเวลารอดูพระอาทิตย์ตกดิน แล้วเข้าคอกนอนแข่งกับวัวกับควายหรือเปิดไฟ ลองศึกษาอ่านพระไตรปิฎกดูให้เข้าใจ แล้วจะเห็นอะไรดีๆ อีกเยอะเลย ดึกว่าไปกล่าวนิทานสรรเสริญกรรมดีกรรมชั่วของคนอื่น แล้วคำลูกหลานให้คนชั่วในกลุ่มฟัง เต็มพระอาทิตย์ก็ตกดินอีก หมืดไปอีกวัน ยังไม่คิดอะไรได้ เต็มก็ถึงเวลามฤตยู ได้แก่ แก่-ชรา เจ็บป่วย-พยาธิ ตายท่า-มรณะ พร้อมด้วยสังกิเลสทั้งหลาย [โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส] ก่อนเวลาอันควร ตายแบบไม่รู้เรื่องอะไรเลย ตายแบบไม่มีสติสัมปชัญญะ อยู่ไปก็รกโลกเปล่าๆ เป็นตัวอย่างไม่ดีให้คนรุ่นหลัง เรื่องดีๆ มีให้ทำ ก็ไม่ยอมทำ เป็นข้ากับเรื่องชาวบ้านโง่ๆ รอบบ้านเปล่าๆ แทนที่จะค้นหาพระอรียสงฆ์ นึกตรงถึงข้อประพฤติปฏิบัติจริยาอันงามแห่งโลกุตตรภูมิของท่าน ที่บรรยายมาทั้งหมดนี้ แปลว่า ให้พากันปฏิบัติธรรม เต็มมันตายก่อนเวลาอันควร จะพากันนอนเฝ้าบ้านเฝ้าเรือนสมบัติอะไรกัน ไม่ใช่หมา [อ้างอิงตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นอีกครั้ง หมานี่สำคัญมาก อย่าไปนึกเป็นมันเชียวนะ หมาที่เป็นสุนัขนั้น มันน่ารักพอสมควร แต่หมาอยู่ในคนนั้น ชาวบ้านเขาเรียกว่า “สุนัขหมา” แปลว่า มีมิจฉาทิฎฐิในพื้นที่ มีความต้องการธรรมแห่งความหลุดพ้นมากเป็นพิเศษ] ให้เวลาดูใจตนเองดีกว่า อย่าไปเพ่งหมาอีกเลย [คบคนชั่วเป็นมิตร] ท่านผู้เจริญแล้ว พึงพิจารณาจิตของตน ดูให้เห็นความแฉ่ง ความสว่าง ความสงบ ที่เกิดขึ้นในใจของตนเอง นั่นคือ หันมาพูดคุย คิดไตร่ตรองถึงเรื่อง “พระนิพพาน” [นั่นคือ กลาวัตถุ ๑๐: ๑. อภิปัจจกขา ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย ๒. สันตุฏฐิกขา ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสันโดษ ๓. ปวีเวกกขา ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสังคกายสังคใจ ๔. อสังลักคกขา ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ ๕. วิริยารัมภกขา ถ้อยคำที่ชักนำให้ปรารถนาคามเพียง ๖. สีลกขา ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล ๗. สมาริกขา ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำจิตมั่น ๘. ปัญญาถกขา ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา ๙. วิมุตติกขา ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์ ๑๐. วิมุตติญาณทัสสนกขา ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดความรู้ความเห็นในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์] ดึกว่ากันเยอะเลย ด้วยประการฉะนี้.

